

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELHÚNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK.

SZERKESZTI A FÖTITKÁR.

XXI. KÖTET. — 21. SZÁM.

ID. SZILY KÁLMÁN
EMLÉKEZETE.

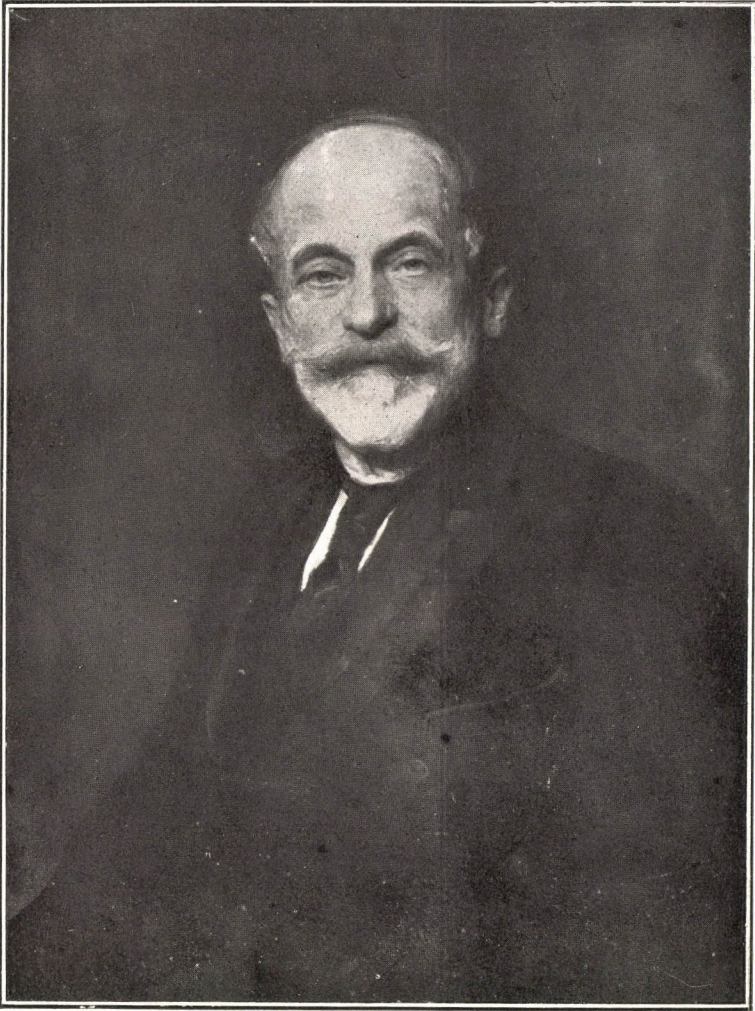
- I. ILOSVAY LAJOS IG. ÉS T. T. :
EMLÉKBESZÉD ID. SZILY KÁLMÁNROL.
- II. TOLNAI VILMOS L. T. :
ID. SZILY KÁLMÁN MINT NYELVTUDÓS.

(ARCKÉPPEL.)

(FELOLVASTATOTT A M. T. AKADÉMIÁNAK 1933. ÉVI MÁJUS HÓ 21-ÉN
TARTOTT ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSÉN.)

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1933.

Pápa, 1933. Főiskolai könyvnyomda. (Felelős vezető Nánik Pál.)

ID. SZILY KÁLMÁN

1838—1924.

I.

Id. Szily Kálmán emlékezete.

1838—1924.

Irta: Hlosvay Lajos ig. és t. t.

Egy elvesztett hadjárat kínos lelki fájdalmat okoz mindenkiben, aki bízott a nemzet haderejének büszkeséggel emlegetett katonai erényeiben, mindenki szégyenli a történeteket: de a nemzet vígasztalást keres balszerencséjében s alázattal fordul Istenhez, hogy segítse a megpróbáltatásból tanúságot és erőt meríteni jövőben követendő magatartásához. Ha azonban egy nemzet olyan belső forrongásnak esik áldozatul, amelynek menthetőségére hiányzik minden elfogadható ok, ha a kitört elégedetlenség jogosulatlan és a mozgalom szervezőiben, végrehajtóiban még nyoma sincs olyan tulajdonságoknak, amelyek akár a nemzetnek, akár az emberiségnek boldogulására, becsületére vagy díszére szolgálhattak volna: akkor még fájdalmasabb az alumaradás. Ilyenkor nem az erők összemérésében értékesebb fél győzelmét, hanem a fondorlatos csíny sikerét látjuk az eredményben; bennünk nem a szégyen, hanem a megalázás érzése válik hatalmasabbá és felháborodott lelkünk nyugalmanak elvesztéséért nem a vígasztalástól, hanem a szigorú megtorlástól remél elégtételt.

A megalázás érzése hathatta át néhai id. *Szily Kálmánt* is akkor, amikor 1919. április hó 18-án, *Eötvös Loránd* gyászistentiszteletén, a népbiztos búcsúztatójából azt kellett megtudnia, hogy *Eötvös Loránd*, eddig a legnagyobb magyar természettudós, azoknak az eszméknek volt hirdetője, amelyek alapjául szolgálnak a tanácsköztársaság tevékenységének is. Érthető, hogy *Szily Kálmán*, aki közel járt már földi életének befejezéséhez, nem lett volna hazájának hű fia, nem lett volna a nemzeti műveltség ügyének nagyértékű és megértett munkása és nem lett volna Magyarország du-

nántúli része egyik fényes nevű családjának tiszteletreméltó tagja, ha észrevétlenül hagyja vala *Eötvös Loránd* érdemeinek ilyenértelmű magasztalását. Nem is hagyta, hanem így szólt: »Közel vagyok én is az élet határához, ne engedjétek, hogy ez a gyalázat velem is megtörténjék«. Ezek a szavak nem hatásvadászatból hangzottak el ajkairól. A lelkében dúló vihart jelezte, hogy e nyilatkozata után eszméletlenül hanyatlott le székéről. Önkívületes állapota rövid ideig tartott, gyorsan magához tért, majd erejét is visszanyerve, a tanácsköztársaság gyászos időszakát többel mint öt évvel élte túl. És a sorsunkat intéző legfőbb hatalom kegyelméből megérhette, hogy kegyetlenül megcsónkított országnunk lakosságának zöme kábultságából felocsudván, legjobbainkat áldozatos készséggel segítette abban a fáradozásukban, hogy a felbomlott rendet és fegyelmet helyreállítsák.

*

Id. *Szily Kálmán*, *Nagyszigethi Szily Ádám* földbirtokos és felesége *Nagyjeszeni Jeszenszky Sarolta* fia, 1838 június 29-én született Izsákon (Pest vm.-ben). Az elemi iskola osztályait és hatot a gimnáziumból is, otthon végezte el. Tekintve, hogy a Szily-család több egyházi, katonai, közigazgatási szolgálatban kitűnt férfiút nevelt a hazának, feltehető, hogy *Szily Kálmán* már serdülő korában, a család körében értesült azokról az eszmeáramlatokról, amelyek a múlt század közepe táján a hazafiak törekvéseit irányították. Halott a magyar nyelvet és irodalmat érdeklő mozgalmakról, a rendi jogok korlátozásáról, a polgári kötelességek kiterjesztéséről folyó eszmecserekről, a megyei életről, *Kossuth*, *Széchenyi* reformtörekvéseiről. Lehetséges, hogy az Istentől tehetséggel megáldott serdülő ifjút az 1848/49-i évek, sokszor csodálatraméltó erőfeszítései, 1849. után nagy elhatározásokra indították s ezeknek következménye, hogy kedvvel végezte be középiskolai tanulmányait a pesti piarista gimnáziumban s 1856-ban kijelentette atyjának azt a szándékát, hogy ő élethivatásul a mérnöki pályát választja. Elhatározása nem nagy örömet okozott a családban s különösen a család egyik nagytekintélyű tagja, megbotránko-

zásában így szólt *Szily Ádámhoz*: »Ádám, remélem nem fogod túrni, hogy Kálmán fiad szégyent hozzon tisztos családi nevünkre azzal, hogy indzsellér válik belőle«. Atyja megkísérelte Kálmánt eltéríteni szándékától: de ő hajthatatlan maradt s felvétette magát a József-ipartanodába. 1857-ben a bécsi polytechnikumon folytatta tanulmányait s azokat 1860-ban szabályszerűen be is fejezte. Mir bécsi tanulóéveiben jelét adta szervező tehetségének és magasabbrendű célkitűzésének. A magyar egyetemi ifjúságból a »krajcáros egyesület« nevű baráti kört alapította. Tagjai kötelesek voltak minden találkozásuk alkalmával, néhány krajcárral járulni az egyesületi alaphoz, melyből magyar nemzeti és közművelődési célokat támogattak. Ez az egyesület karolta fel *Izsó Miklóst*, a nagytehetségű szobrászt is, akinek fedezte tanulmányi költségeit. A »krajcáros egyesület« rendelte meg *Izsónál* gróf *Széchenyi István* márvány-mellszobrát, melyet a bécsi magyar egyetemi ifjúság nevében *Szily Kálmán* ajánlott fel a M. T. Akadémiának. A szobor a heti ülésteremben van.

Az 1856. szept. 30-án kelt legfelsőbb rendelet a József-ipartanodát polytechnikummá változtatta át. *Szily* hazatérve, mint *Stoczek Józsefnek*, az 1861-ben polytechnikumi igazgatóvá kinevezett tanárnak segédje, lépett a polytechnikum szolgálatába.

*

Stoczek József a budai egyetem bölcsészeti karához kapcsolt mérnöki intézet (institutum geometricum) egyik kítűnő neveltje volt, aki nagy tudásával, szabatos előadásával, az ifjúság iránt tanúsított szigorú, de igazságos bánásmódjával *Szilyt*, még akkor, amikor csak mint tanár és tanítvány érintkeztek egymással, teljesen a maga pártjára hódította s tanársegédi teendőinek végzésével annyira kiérdemelte *Stoczek* megalégedését, hogy *Stoczek* rövid idő múlva, *Szilyben* már nem a főnök akaratahoz simulni tudó tanársegédet, hanem a megbízható munkatársat becsülte. Ezen a viszonyon semmi sem változtatott, hogy *Szily* 1862 július 22-én igazgatósegéd és ideiglenes tanár, 1869 december 22-én pedig a kísérleti természettan nyilvános tanára lett. A különbség csak az volt, hogy ezután nem egy, hanem

két férfiú küzdött azért a célért, hogy az ország gazdasági életének érdekében, a technikai tudományok a budai polytechnikumon minél magasabb szintjára emelhetők legyenek. Ilyen terv csak jól készült szakférfiak segítségével volt megvalósítható. *Stoczek* mint a polytechnikum igazgatója külföldi ösztöndíj szervezésére tett javaslatot. Fáradsága sikerrel járt s az első ilyen ösztöndíjat *Szily Kálmán* élvezte. 1863 őszén ment ki két évre. Idejét Zürich, Berlin és Heidelberg között osztotta meg s többeken kívül *Clausiust*, *Zeunert*, *Magnust* és *Kirchhofot* hallgatta. De *Szily* nemcsak tanult, hanem figyelemmel kísérte a külföldön természettudományokat, matematikát és technikai tudományokat hallgató ifjakat is éppen azért, hogy a betöltendő tanszékeket a legalkalmasabb egyénekkel lehessen betölteni.

*

Új tanszékek szervezése s ezeknek, valamint a már szervezett, de megüresedetteknek új tanerőkkel való ellátása az 1871/72-ik tanévben került sorra, abban az évben, amelyben a törvényhozás a polytechnikumot, önkormányzati joggal felruházva, műegyetem névvel, egyetemi fokozatra emelte. *Szily* azelőtt, szűkebb hatáskörrel mint felelőtlen munkatárs, attól kezdve, egy év múlva, mint rektor, vagy növekedő tekintélyénél fogva, mint felelős, illetőleg mint korlátlanabb intéző, érvényesítette befolyását a műegyetem kormányzásában.

A budai polytechnikumot főleg kezdetben nagyon kevesen látogatták. Németországban a polytechnikumokat népszerűkké tette a német közönség, mert hamar felismerte, hogy a földművelés, az ipar, a kereskedelem, a városok rendezése, a vizek szabályozása, az öntöző-csatornák építése, a hírszolgálat gyorsítása s más hasonló foglalkozási tudományos előkészítés nélkül nem, vagy lassan fejlődhet. Magyarországon volt ugyan egy hatalmas szellem, aki a technikai ismereteket megtudta becsülni, aki boldog lett volna, ha minden magyar az ő szemével látni, az ő agyával gondolkozni tudott volna: de a magyarság zöme a technikai alkotások iránt érzéketlen maradt még akkor is, amikor már

Bécsben kevesebb ellentállásra talált az a törekvés, hogy Magyarország is kellő módon szervezett és jól felszerelt polytechnikummal rendelkezék. Elegen vagyunk, akik tanuskodhatunk arról, hogy nálunk sokáig a mérnököt lánc-húzó, a gépészmérnököt lakatos, a műépítészt kőműves, a vegyészt méregkeverő jelzővel tisztelték meg s tanuskodhatunk arról is, hogy a polytechnikum tekintélyét nagyon kis mértékben emelte, hogy belőle műegyetem lett és a törvény a műegyetemre való felvételt az érettségi bizonyítvány bemutatásához kötötte. Kezdetben pedig a mérnökök, építésszek, vegyészek helyzete a közszolgálatban annyira kedvezőtlen volt, hogy a magyar ifjúság semmi kedvet sem kapott technikai tanulmányokra.

Sok magyar ifjú, aki olvasmányai, vagy a családi tanács határozata alapján technikus pályára kívánt lépni és anyagi helyzete megengedte, külföldre ment s főleg Bécsben, Münchenben, Karlsruhéban és Zürichben igyekezett megszerezni oklevelét. Arról senki sem beszélt, hogy némely ifjú 4—6 év alatt még a német nyelvet sem tanulta meg jól s éppen ezért vitatható volt, hogy oklevelének akár a tudományos készségség, akár a gyakorlat nézőpontjából, volt-e értéke. Tapasztalásból állíthatom, hogy kb. hatvan évvel ezelőtt a fiatal műegyetem polgárait nem tekintették egyenlő értékűeknek az egyetemi polgárokkal, hogy 51 évvel ezelőtt, amikor Istenben boldogult *Szily Kálmán*, mint a műegyetem rektora, a nyugalomba vonult *Nendtvich Károly* tanszékének helyettesítésére engem meghívott, néhány Párizsban tanuló orvos-doktor barátom csaknem kockára tette szerencsémét, azt vitatván, hogy a »Collége de France« laboratóriumát a műegyetem laboratóriumával megbánás nélkül felcserélni, lehetetlen. S nem tartozik szívesen idézett emlékeim közé, hogy még hozzánk közelebb eső időben, az aldunai szakasz szabályozása után, mely munkát magyar mérnökök, 18 millió forint magyar pénzzel, a hozzáértők véleménye szerint elismerésre méltóan végeztek el, a magyar értelmiségnek egyik — egyébként érdemes tagja — nem egészen ártatlan elméskedésből így nyilatkozott: a

műegyetem úgy viszonylik az egyetemhez, mint a műbor a jó zamatú természetes borhoz.

Az idők megváltoztak s a közvélemény nálunk a műegyetem felé fordult. Abban, hogy a hangulat aránylag rövid idő múlva megváltozott, oroszlánrésze volt *Szily Kálmán*-nak is. Az ő eddig nem eléggé hangsúlyozott érdeme, hogy példaadásával a született magyar családok fiainak figyelmét a technikai pályákra terelve, megtörte alapját annak a babonának, hogy a technikai pályák méltatlanok a magyar ember érdeklődésére, eloszlatta azt a balhitet, hogy a magyar ifjúság matematikával dolgozó tudományok elsajátítására **alkalmatlan**. A legkülönbözőbb munkaterületeken bebizonyította, hogy ha a munka nemzetének javára szolgál: akkor reá nézve az idő, szorgalom, kitartás, fáradtság csak kötelesség és nem lemondás. És szüntelenül hirdette és hirdettette azokkal, akik vele egyetértettek, hogy a magyar ifjúságot a külföldi műegyetemek látogatásától legbiztosabban az tarthatja vissza, ha a budapesti műegyetem felszerelése és tanártestülete, ha nem különb, legalább is közelítőleg olyan lesz, mint amilyen a legjobb külföldi műegyetemeké.

*

Szily 66 évet töltött közszolgálatban, 31-et a polytechnikumon illetőleg a műegyetemen, 35-öt a M. T. Akadémia főtitkári és főkönyvtárnoki állásában. Mind a két intézmény szolgálatában szerezhető babér: de szükséges, hogy az érte versenyző tudja és akarja egész erejét egyik vagy másik intézmény rendelkezésére bocsátani. Szinte hihetetlen, hogy *Szily* mind műegyetemi tanársága, mind akadémiai főtitkársága és főkönyvtárnoksága idejében is, — még olyan munkaterületeken tudott nagy érdemekre szert tenni, amelyeknek mindegyike egy-egy egész ember erejét leköthette volna. Mintha az ő szervezetében az ugyanazon a napon egymást követő kétféle munka, egész idegrendszere energiájának kimerülését nem siettette volna, hanem idegrendszere váltakozó munkára volt berendezve s addig amíg a kifáradt idegek pihentek, a pihentek felfrissülve végezték feladatukat. Mert műegyetemi tanárságának idejében a Ter-

mészettudományi Társulatban, meg a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletben, akadémiai főtitkársága, később főkönyvtárnoksága idejében az Akadémia és a Magyar Nyelvtudományi Társaságban fejtett ki új célkitűzésekkel, új úton, örökbecsű munkásságot.

Szily kinevezése 1868-ban, a polytechnikumon, a kísérleti fizika tanszékére szólott: de még mielőtt a polytechnikumnak műegyetemi fokozatra való emelése bekövetkezett volna, egy 1870 szept. 7-én kelt áthelyezés a matematikai fizika és az analitikai mechanikai tanszék átvételével bízta meg.

Szily előadása anyagának egybeállításával és meglepően szép nyelvezetével tanári népszerűségét, kutató munkásságával tudós tekintélyét, szembetűnően rövid idő alatt alapította meg. Tudományos munkáit jellemzi, hogy az egyidejű irodalmat alaposan ismerte és tudományos segédeszközei: a matematika, matematikai fizika, az analitikai mechanika felett biztonsággal uralkodott.

Már 1862 és 1868 között, igazgatóságod és ideiglenes tanársága idejében megjelent közleménye a »Hatványlatról« 33 lapra terjedő, nagyon szabatos, összefüggő és az akkori eredményeket kimerítően összefoglaló ismertetés. »A Laplace-féle hangsebesség-képletnek elemi lehozatala«, az akkori irodalom ismeretén alapuló eredeti dolgozat. »A melegség mechanikai egyenértékének pontos kiszámítása« — egy Schröder-féle thermodynamikai fejtegetés rövid és érthető ismertetése.

Legértékesebbek thermodynamikai dolgozatai. Németül a »Poggendorff Annalen der Physik und Chemie« folyóiratban megjelentek a következők:

1. Das Hamiltonsche Princip und der zweite Hauptsatz der mechanischen Wärmetheorie.¹
2. Das dynamische Princip von Hamilton in der Thermodynamik.²

---

¹ Pogg. Ann. 145. K. 295. 1. 1872.

² U. o. 149. K. 74. 1. 1873.

3. Der zweite Hauptsatz der mechanischen Wärmetheorie abgeleitet aus dem ersten.³

4. Über die dynamische Bedeutung der in der mechanischen Wärmetheorie vorkommenden Grössen.⁴

Közülök az 1. és a 3. megjelentek a »Philosophical Magazin«-ban angolul is, az 1. az 1872. évf. 339., a 3. az 1876. évf. 21-ik lapján.

Magyarul megjelentek:

1. A mechanikai hőelmélet egyenleteinek általános alakjáról.⁵

2. A Hamilton-féle elv és a mechanikai hőelmélet második főtétele.⁶

3. A hőelmélet második főtétele levezetve az elsőből.⁷

A múlt század 60-as 70-es éveiben Szily értekezései akkor jelentek meg, amikor vezető tudósok a thermodynamika megalapozásával foglalkoztak. A thermodynamika második alaptételének leszámaztatása mechanikai alaptételekből, olyan nagyságokat állított sorompóba, mint *Rankine*, *Boltzmann*, *Clausius*, *Helmholtz*. A második thermodynamikai főtétel első dynamikai igazolása a molekuláris örvények alapján *Rankinétől* származik; Boltzmann a kinetikai gázelmélet, *Clausius* és Szily a *D'Alambert*, illetőleg a *Hamilton*-elvből kerestek levezetést. Szily értekezéseit ama kor vezető tudósai figyelemre méltatták és az *Encyclopädie der mathm. Wissenschaften* V. 1. k. 148. 1. elismeréssel emlékezik meg Szily e tárgyra vonatkozó közleményeiről.

Szily a német címmel 3. számú dolgozatában is mechanikai föltevéséből indul ki és a hőmérsékletnek az elevenerővel való arányosításából, bizonyos korlátozó föltevéseket kielégítő testekre és állapotokra nézve vezeti le a kitűzött tételt.

³ Pogg. Ann. Ergänzungsband VII. 154. 1. 1875.

⁴ Pogg. Ann. 160. K. 437. 1. 1877.

⁵ Ért. a math. tud. I. K. 1. sz. 1867.

⁶ U. a. I. K. 10. sz. 1872.

⁷ U. a. IV. K. 3. sz. 1875.

A 4. sz. közlemény nagyon terjedelmes és a kinétikai gázelmélet segítségével törekszik a nevezett jellemzők értelmezését megállapítani. Az az álláspontja, hogy az állapotjelzőket, mint bizonyos, a molekuláris mozgásra vonatkozó mennyiségek időbeli középértékét kell tekinteni.

Szily utolsó közleményének megjelenése óta 57 év telt el. Tanulmányai az elméleti fizikának máig sem tisztázott területeiről valók. Feltétlen érdeme, hogy ezekben a sok leleményességet követelő fejtegetésekben a fizika akkor legkiválóbb kutatóival osztozott az elismerésben, miként ezt *Heller Ágost* a *Fizika története* II. k. 413. lapján is megállapította.

Szilynek »A telített gőz nyomásának törvényeiről« írt értekezése *Pictetnek* azzal a fejtegetésével foglalkozik, amelyben *Pictet* a telített vízgőz nyomása és térfogata között keresett összefüggést. Tekintettel a gőzgépre, ez akkoriban fontos és sokat vizsgált feladat volt. Ma a közvetlenül táblázatokban foglalás a szokásos, akkor képleteket kerestek. *Szily* megállapította, hogy a *Pictet* fejtegetéseinek végeredményét bemutató összefüggés nem felel meg a kísérleti adatoknak, de nem is új, mert más hasonló képlet már ismeretes.

Szily sokoldalúságát bizonyítják számelméleti tárgyú közleményei, melyek közül felemlítem »A binomiális tényezők négyzetének összegéről« című értekezését. Ebben több új összefüggést állapít meg és a Catalan-tételt, mely factoriális-tényezők egytagú kifejezése, binomiális együtthatókkal állította elő.*

*

Szily kutató munkáját — legalább részben — olyan időszakban végezte, amelyben legkevésbé volt ura időbeosztásának. A polytechnikum szolgálatába akkor lépett, amikor Budáról Pestre kellett költöztetni; segített igazgatásában és a célra alkalmatlan épület felszerelésében. Pár év múlva a műegyetemi fokozattal járó szervezési mun-

---

* *Szily* eddig említett tudományos közleményeinek méltatását *dr. Schrodtt István* József-műegyetemi m. tanár úr szivességének köszönöm.

kálatok és a műegyetem végleges elhelyezésével kapcsolatos tervezgetések adtak sok gondot. Nemsokára — 1881 és 1882-ik években — megismerte az új műegyetem építkezés-okoza zaklatott életet és azokat az elégedetlenségeket, amelyek minden nagyobb építkezést kísérnek, ha ez alkalmatlan időben, elégtelen költséggel és nem kielégítő méretezéssel történik. Azonban ezek a kellemetlenségek ha idejét csökkentették is, nem változtatták vágyát az alkotásra.

Szily még nyilvános rendes tanárrá történt kinevezése előtt élénk részt vett a magyar mérnököknek abban a mozgalmában, hogy közös célok elérése végett egyesületben tömörüljenek. 1867-ben megalakult a Magyar Mérnök-Egylet, mely 1871-ben Magyar Mérnök és Építész-Egyletté ébővült ki. A Magyar Mérnök-Egylet első titkárává *Szilyt* választották, ki az élet küzdőterén a szót korlátlanul még nem érvényesíthette ugyan, de mint az Egylet közlönyének szerkesztője, egy kis túlzással elmondhatta, hogy kezében van a toll hatalma.

Szily, aki mérnök voltánál fogva, elsősorban bizonyára a technikai tudományos műnyelv és a technikai irodalom fejlesztésére érezhette magát kötelezve, már az 1867-ig megjelent közleményeivel bebizonyította, hogy a működéséhez fűzött kívánságokat ki tudja és ki akarja elégíteni: minthogy azonban a Természettudományi Társulat az 1868 év elején tartott közgyűlésén *Szilyt* a Társulat első titkárának választotta, az eredeti tervet a természettudományok műnyelvének és irodalmának fejlesztésével bővítette. Ezt annyival inkább tennie kellett, mert a természettudományok műnyelvének gyarlóságaira és irodalmának tűrhetetlen magyartalanságaira, a közfigyelmet ő terelte.

1876-ban olyan jelek mutatkoztak, mintha a technikai műnyelv és irodalom fejlesztésének gondolata *Szily* munkatervében megint nagyobb helyet foglalt volna el s bizonyára ez a cél is szeme előtt lebegett, amikor a »Műegyetemi Lapok« alapításához hozzájárult: azonban ez a vállalat részvétlenség következtében már 1879-ben megszűnt.

A magyar tudományos vagy irodalmi társulatok és folyóiratok történetében nincs hasonló eset ahhoz, amelyre a

Természettudományi Társulat és a Természettudományi Közlöny szolgált példát. A Természettudományi Társulatot *Bugát Pál* és a M. T. Akadémia néhány tagja alapította 1841-ben, azzal a célkitűzéssel, hogy a természettudományokat művelje, hazánkat természettudományilag vizsgálja s hazánk fiait mentől nagyobb mértékben részesítse e tudományok jótéteményeiben. *Bugát Pál* egyike volt azoknak is, akik a természettudományos műnyelv és irodalom fejlesztése érdekében szívvel-lélekkel fáradoztak. Azonban se *Bugátnak*, se utódainak nem sikerült megtalálni azt az utat, amelyen járva, megnyerheti a közönség támogatását. A feladat megoldásának titka *Szilynek* volt fenntartva. Ő a választmány hozzájárulásával a tudományos vizsgálatok nagyrészét átutalta a M. T. Akadémia munkakörébe, a Társulat feladatául pedig azt jelölte ki, hogy a természettudományokat megkedveltető módon népszerűsítse. *Szily* szerkesztésében 1869 januárius 1-én indult útjára a Természettudományi Közlöny; ő a fősúlyt a közlemények érdekességére, változatosságára és a közlés formájára helyezte, azaz: mindenki köteles volt közleményét könnyen érthető és élvezhető nyelvezettel megírni.

1869 a Természettudományi Társulat reforméve volt; a szakgyűléseket, a Közlönyt, a Társulat könyvtárát úgy kellett újjáalakítani, hogy azokban a minél szélesebb körbe tartozó tagoknak öröme teljék. Egy év alatt az újjáalakítás eredménye abban jelentkezett, hogy a tagok száma 106%-kal emelkedett. Hét év múlva *Szily* megleléssel állapította meg, »hogy a circulus vitiosusból, mely a természettudományi irodalomra nézve az által keletkezett, hogy az író nem mert írni, a kiadó nem mert kiadni, az olvasó nem mert venni, a Természettudományi Közlöny kivezetett bennünket«.

A nagyszerű eredmény, részben kétségtelenül annak tulajdonítható, hogy *Szily*, a Természettudományi Közlöny szerkesztésében, elveit szigorúan alkalmazta: de részben tulajdonítható annak is, hogy a magyar olvasó közönség tudatára ébredt annak, hogy a természettudományi ismeretek fontos kiegészítő részei általános műveltségünknek

és szükséges feltételei a mezőgazdaságban, iparban, kereskedelemben kívánatos előrehaladásunknak. És bár a Természettudományi Társulatnak minden igaz barátja, hálás lehet azért, hogy *Szily* a Társulat jövőjét szilárd alapokra fektette: de még hálásabbak lehetünk neki azért, hogy a Bugát-féle — bizonyára jó szándékkal kezdeményezett, azonban hatásában végzetesen rosszul sikerült műnyelvünk ügyét a fejlesztés helyes útjára terelte.

Meggyőződésem, hogy ha *Toldy Ferenc* »A Magyar Nemzet Irodalomtörténetét« csak egy évtizeddel később írja meg, nem *Bugát*, hanem *Szily* érdemeként jegyezte volna fel, hogy a nemzetet megtanította *műszabatosan beszélni*.

Nemsokára a Társulat szakelőadásokat, népszerű estélyeket tartatott, a Közlönyön kívül a »Pótfüzeteket«, a szakosztályi folyóiratokat adta ki, könyvkiadó vállalatot indított és a legjelesebb külföldi írók műveiből évente kb. 9000 kötetben terjesztette, csaknem önköltségi áron, a természettudományi ismereteket. Nemsokára a M. T. Akadémia egyik feladatából magára vállalt egy részt, amennyiben az országos segélyből tudományos monografiákat íratott.

És jóleső érzéssel állapíthatta meg, hogy a Társulat szervezete, különösen rendszere, nem külföldről szállított eszme utánezata, hanem tősgyökeres hazai termék, mely egyenesen a magyar viszonyokhoz, a magyar ember természetéhez van idomítva.

A természettudományok művelésével és terjesztésével kapcsolatos *Szilynek* egy közleménye, mely a Természettudományi Közlöny 1878 januáriusi füzetében jelent meg; címe: Magyarország és a természettudományok. Megírására okot adott egy frankfurti lapnak (Das Museum) és az augsburgi Allgemeine Zeitungnak visszhangja *Szilynek* arra a tanulmányára, amely »Unsere Tätigkeit auf dem Gebiete der Naturwissenschaften im letzten Jahrhundert« címmel a Literarische Berichte aus Ungarn 1877. II. k. 2. f. ben jelent meg. (Közölte a Budapesti Szemle 1877. évf. 2. sz. is.) A frankfurti újság cikkéből csak az derül ki, hogy írója Magyarország tudományos törekvéseit nem is-

meri; az Allg. Zeit. írója nagyon komolyan, Szily szerint »történeti elmeéllel« bírálta tudományos mozgalmainkat. Hibája, hogy hazánkat, irodalmunk fejlődését, társadalmi viszonyainkat ő sem ismerte, miért több téves következtetésre jutott s közöttük arra is, hogy az Akadémia és a Természettudományi Társulat egymással versenyeznek, amiből munkaköri összeütközések származnak. Az Allg. Zeit. írójának tévedései késztették Szilyt, hogy a magyar tudományosság egészségesebb fejlődése érdekében, egyéni nézeteit elmondja.

Nagyobb érdeklődésre tarthat számot az a megállapítása, hogy az Akadémia egyes osztályainak legértékesebb tagjai azért keresnek valamely más, magán-tudományos társulattal kapcsolatot, mert az Akadémia ügyrendje nehézkessé teszi érvényesülésüket az Akadémiában. Az Akadémiában helyet foglaló szakembereknek a szaktársulatokhoz szítását csak az szüntetheti meg, ha a költségvetés és a nagyobb autonómia, a tagoknak szabadabb mozgást biztosít az osztályokban.

*

Illetéktelen vagyok beleavatkozni Szilynek a magyar nyelvstudomány körébe tartozó munkásságába: mégis közlöm néhány közleményének címét, melyek tájékoztathatnak arról, hogy miként tudta ő a Természettudományi Közönyt beállítani nyelvünk szolgálatába. Magyar fanevek (1878). A régi magyar növénynevek (1879) című közleményeiben sok növénynevet sorol fel, amelyek nyelvtörténeti vonatkozásban becesek. Pompás közleménye »A természettudományi műnyelvről a magyar irodalomban« (1879). Gúnnyal bírálja a műnyelvben tapasztalható elvtelenséget, kijelöli a tévedéseket, a határozatlanságot és közli azokat a megállapodásokat, amelyeket megszívvelve, a jó nyelvérzékűeket a bosszúságtól, a magyar nyelvet az ellene elkövetett mérénylettől meg lehetett volna menteni. »A magyar természettudományi műnyelvről« (1910) című közleményében a magyar műnyelv fejlődésében érvényesült alapelveket foglalta össze.

Még egyszer reá akarom irányítani a figyelmet arra az észrevételére, amellyel *Horváth Gézának* — Magyarország ezeréves fennállása ünneplésének idejében — a honfoglaló magyarok természetrajzi ismereteivel foglalkozó közleményét kísérte. *Horváth Géza* a feleletre váró kérdést így tűzte ki: »Miféle állatokat, növényeket és ásványokat ismert az ős-magyarság akkor, amikor ezt az országot megszállotta?» Feleletül ezt várta volna: Ismerte mindazokat a természetrajzi tárgyakat, amelyeknek magyar nevük keleti török, ugor és iráni nyelvekből származik: ellenben azokkal, amelyeknek magyar nevük szláv nyelvekből van kölcsönözve, nagyrészt már csak az ország megszállása után, az itt talált szlávok révén ismerkedett meg. A német, olasz és ozmanli eredetű nevekkel jelölt tárgyak, kivétel nélkül, már csak későbbben kerültek a magyarság ismeretkörébe.

Szilynek az a nézete, hogy míg *Horváth Géza* a dolog nevére s módszertanilag az összehasonlító nyelvészetre helyezi a súlyt: addig ő a tárgyra és módszertanilag a természetrajzi geográfiára helyezné és azt mondaná, hogy az ős-magyarság ismerte mindazokat az állatokat, növényeket és ásványokat, melyek a Volga és a Jajk között elterülő pusztán és a Kaukázustól északra fekvő lapályokon **akkoriban** éltek, tenyészték s találhatóak voltak (1916).

Szily életében, ez az ős-magyarság természettudományi ismeretére nézve rendkívül fontos kérdés felelet nélkül maradt. Reméljük, nem végképpen.

*

Szily 31 évet töltött a Természettudományi Társaság ügyeinek vezetésében. Örömmel intézte ügyeit s tiszta öröme telt a szándékait megértő munkatársakban. Ingyen munkát nem kívánt, de a munkatársakban megszilárdította azt a tudatot, hogy a társulati munka nem jövedelmi forrás, hanem »nobile officium«. Több mint 250 közleménye jelent meg a természettudományok különböző ágaiból. A T. Közlöny »Régi magyar megfigyelések« című rovatában bemutatta eleink természettudományi műveltségét, kifejezé-

seit, helyesírását. Mindent elkövetett, hogy a *Bugát*-féle műnyelv minél előbb eltűnjék a használatból és gondosan örködött, hogy *Apáthy* műszavai, melyeket *Apáthy* nem a köztudatba átment alakjukban, hanem sajátos elmélettel visszalatinosított, vagy visszagörögösített formájukban igyekezett a természettudományi írókra reáerőszakolni, természettudományi irodalmunkban polgárjogot ne nyerjenek.

Azokat, akikben a természettudományok művelésére tehetséget ismert fel, a felettes hatóság vagy a tagtársak hozzájárulását kieszközölve, tanulmányaik befejezéséhez segítette.

Nagy szerencse, hogy Szily megnyerte *dr. Semsey Andor* érdeklődését a Természettudományi Társulat tervei iránt. Az ő gazdag adományai nélkül *Herman Ottó* sohasem gyűjthette volna össze azokat az adatokat, amelyek »Magyarország pókfaunája«, »A magyar halászat könyve«, »A magyarok ősfoglalkozása«, »A magyar nép arca és jelleme« című művekben, fogyatkozásaik ellenére, Társulatunknak felette becses kiadványai. A bennük található mű- és mesterszó közül, legfeljebb egy-kettő kerülhetett *Szily* ítélete nélkül a nyilvánosság elébe.

*

Ha most valaki arra volna kíváncsi, hogy a *Szily* harmincegy évre terjedő és csak szemelvényesen ismertetett munkájának mi volt a jutalma? a következőket felelném: 1. a megdicsőültnek arcképe ott függ a Társulat üléstermében, nem volt az Ő, nem lesz a család tulajdona, mert rendeltetése az, hogy látása a Társulat jó szolgálatára buzdítsa az utódokat; 2. neve, addig, amíg a Természettudományi Közlöny megjelenik, a címlapon olvasható, ezzel a megjegyzéssel: megindította 1869-ben *Szily Kálmán*; 3. 30 éves szolgálatának emlékére a közgyűlés megválasztotta a Társulat tiszteleti tagjának s végre 4. létesített egy *Szily*-jutalomdíj-alapot, melyből esetről-esetre készíttethető egy *Szily Kálmán* emlékérem 30 darab 10 koronás arany súllyal s velejár 200 darab 10 koronás arany-emlékjutalom. Az első emlékérmét a közgyűlés *Szily Kálmánnak*, a Társulat újjáteremtőjének ítélte oda.

Azoknak, akik a jutalom csekélységén megütődnének, jusson eszükbe, hogy ennek a nemzetnek mindig voltak kiváló fiai, akik agyuk munkájával, szívök minden dobbanásával híven szolgálták a hazát anélkül, hogy ellenértéki mindenkinék tiszteletében részesültek volna. Tudomásom szerint *Szily* kivétel, mert mindenki, aki őt matematikai fizikai, természet- és nyelvtudományi munkásságának híréből ismerte, őszinte tisztelettel hajolt meg érdemei előtt.

*

Szily Kálmánt tudományos és szolgálati kapcsolat fűzte a M. T. Akadémiához. Tudományos téren szerzett érdemeit jutalmazta az Akadémia nagygyűlése akkor, amikor 1865 dec. 10-én levelező taggá választotta; 1873 május 21-én, tehát éppen ma 60 éve az Akadémia rendes, 1883 május 17-én igazgatósági, 1920 november 6-án tiszteleti tagjainak sorába iktatta.

Fraknói Vilmos főtitkár elhúnyta után, 1889 okt. 4-én, az Akadémia bizalma a főtitkári állásra *Szilyt* választotta meg. És nem csalatkozott. Pontos volt a sok dologi és személyi ügy, a tömérdek osztály és bizottsági ülés nyilvántartásában, intézkedések, határozatok végrehajtásában és résztvett maga is sok ülésen nemcsak mint tag, hanem mint elnök is, talán legörömebb a szótári bizottság ülésein. Figyelemmel volt az Akadémia anyagi helyzetére, hogy se a központ, se az osztályok kiutalásai zavart ne okozzanak. A tagokkal való érintkezésben lekötelező előzékenység jellemezte, pedig egy annyira különböző vérmérsékletű emberek társaságában, mint amilyen a tudósoké, akiknél az idegesség úgyszólván a foglalkozás járuléka, nem lett volna csoda, ha olykor az ajkak nem mosolygásra, a hangszálak nem suttogásra lettek volna előkészülve. Egymást megértésre vallanak az osztályokkal való érintkezésről szóló jegyzőkönyvek, vagy az összes üléseken, a bizottságok tárgyalásain, a közülésen az Akadémia munkásságáról előterjesztett, beszámoló jelentések.

Szilyt, akit az alkotás vágya mindig izgalomban tartott, a közigazgatás formái szerint végzendő munka nem elégi-

tette ki. Új munkaterületeken gondolkozott. Nem sokáig kellett keresnie, hogy találjon egyet, melyen a munkatöbblet neki több kedvet, az Akadémiának több hasznot okozhatott. Felismerte ugyanis, hogy az Akadémia és megalapítója, fenntartója: a magyar nemzet között, nincs kellő kapcsolat, miért előterjesztést tett oly szerv létesítése iránt, amelyben időnként számot lehetne adni arról, hogy az Akadémia mely eszközökkel, mely eredménnyel teljesíti nagy feladatát: a tudomány és az irodalom magyar nyelven művelését és terjesztését. A M. T. Akadémia 1889. nov. 29-iki összes ülésén elfogadta a Szilytől javasolt *Akadémiai Értesítő* kiadását. Ez az *Értesítő* 1890 óta állandóan megjelenik, ami azt is bizonyítja, hogy az alapítására szükség volt és fenntartása is szükséges. Haszna már abból is belátható, hogy van az Akadémián történeteknek olyan irattára, amely mindenkit megbízhatóan tájékoztat s nem kell az adatokat a nehezen felfalálható hírlapok ellenőrizhetetlen hírei között keresgélgni.

Természetes, hogy az Akadémiai *Értesítő*ben közölt határozatok sem örökre változatlanok, mert az Akadémia is él, az élet pedig változatokkal teljes folyamat. Engem nem is lepett meg, hogy az Akadémiai *Értesítő*ben, annak idejében megjelent határozat szerint, minden évben, Széchenyi-ünnep néven, ünnepies közülés tartandó; hiszen ha az ilyen megállapításokat kezdetben megtartják is, előbb vagy utóbb megszüntetésre ítéli az elmaradhatatlan elkoptatás.

Az előbb említett esetekkel ellentétben mindenkinek örömet fog okozni, ha az Akadémiai *Értesítő*ben lapozgatva reábukkan, hogy az Akadémia közüléstermének díszes történeti képcykusait kinek a kezdeményezésére és ki festette;⁸ ha olvassa, hogy az Akadémia a milleniumi emlék megünneplésében a honfoglalás történetére vonatkozó hazai és külföldi kútfők kritikai kiadásával fog résztvenni.⁹ És öröme még nagyobb lesz, ha olvassa, hogy valamely évtizedekig

---

⁸ Akadémiai *Értesítő* III. K. 304. 1892.

⁹ Akadémiai *Ért.* I. 734. I. 1891.

készült vállalata, p. o. a Nyelvtörténeti Szótár,¹⁰ avagy a honfoglalás történetére vonatkozó hazai és külföldi kútfők kritikai kiadása¹¹ már meg is jelent.

Sokan vannak, akiket eleinknek a tudományok bármely csekély részére irányult tevékenysége nagyon érdekli: nem emelkedett hangulattal olvassa-e az ilyen *Szilynek »Magyarországi György-Mester arithmetikája 1499-ből«*,¹² A Königsbergi Töredékről,¹³ »Jelentés a *Lázár-codexről*« című előterjesztéseit?¹⁴

Miként nekem lelkem mélyéig hatott az az őszinte hálaérzés és mélységes tisztelet, amellyel *Szily Stoczek József*,¹⁵ a felejthetetlen főnök és kartárs, *Arany János*,¹⁶ a nagy költő, főtítkára és *Deik Ferenc*,¹⁷ a haza eddig utolérhetetlenül bölcs fia emlékezetének adózott: meggyőződésem, hogy mások is voltak, akik éppen olyan lelki épüléssel élvezték *Szily* cicoma nélkül kifejezett gondolatait.

Sajnos, nem hiányzik az Akad. Értesítőben az elkedvetlenítő hatású közlemény sem. A magyar tudománynak és irodalomnak igazi nagy jótévői sohasem voltak. *Szily Kálmánnak* és *br. Eötvös Lorándnak* köszönhetjük, hogy ilyen is akadt *dr. Semsey Andorban*. A M. T. Akadémia örök időkre büszke lehetett volna reá, ha sikerül azt a 100.000 forintot, amelyet *dr. Semsey*¹⁸ 10 pályamunkára felajánlott, a magyar tudományos irodalom gazdagítására felhasználni. Nem mondhatjuk, hogy ez, a mi viszonyaink között roppant nagy összeg, teljesen megsemmisült: de az bizonyos, hogy hatása elenyészően csekély volt.

¹⁰ Akadémiai Ért. IV. 260. 1. 1893.

¹¹ Akadémiai Ért. XI. K. 295. 1. 1900.

¹² Akadémiai Ért. IV. 621. 1. 1893.

¹³ Akadémiai Ért. V. 399. 1. 1894.

¹⁴ Akadémiai Ért. VII. 139. 1. 1896.

¹⁵ Akadémiai Ért. III. 621. 1. 1892.

¹⁶ Akadémiai Ért. IV. 330. 1. 1893.

¹⁷ Akadémiai Ért. XV. 280. 1. 1904.

¹⁸ Akadémiai Ért. I. K. 341. 1. 1890.

Szily a főtitkári teendőktől 1905-ben vált meg; ugyanazon év március 27-én az összes ülés öt jelölte a főkönyvtárnoki állásra s a *gr. Teleki*-család alapító ága április 6-án ki is nevezte. Május 29-én, az összesülésen előterjesztette munkatervét, illetőleg azokat az alapelveket, amelyek a könyv- és kéziratár igazgatásában és fejlesztésében vezérelni fogják.¹⁹ Sajnos, nem keltett visszhangot az a megszívlelésre méltó észrevétele, hogy nemzeti művelődésünk nézőpontjából sokkal kívánatosabb volna, ha egy nagy *Nemzeti Könyvtárunk* volna, s nem kellene három nagyobb könyvtár költségeiről gondoskodni.

Minthogy a három nagyobb könyvtár: a *M. Nemzeti Múzeum*, a *Budapesti Tudományegyetem*, a *M. T. Akadémia* könyvtára hagyományait, eddig követett szokásait nem könnyen változtatná meg, Szily addig is, amíg az egyesülés ideje elkövetkeznék, fejlesztésükre olyan tervet javasolt, amely mindegyiküknek csak javára válnék. Szerinte ennek a három könyvtárnak nem akármiféle, hanem főként előre megállapított tartalmú művek beszerzésére és a hiányok kiegészítésére kellene törekedni. Nevezetesen:

A M. Nemzeti Múzeum könyvtárának Bibliotheca hungarica-vá kellene fejlődnie és gyűjtenie kellene nemcsak a magyar nyelvű irodalom műveit, hanem mindazt, amit magyarok, vagy magyarországiak bárhol, bármely nyelven, bármely tárgyról, külföldiek pedig hazánkról és nemzetről írtak és írnak.

A Budapesti Tudományegyetem könyvtára legyen a kézikönyvek tára s gyűjtse az irodalom és a tudomány minden ágának termékeit, kivéve a technika és a természettudomány körébe esőket, amelyeknek gyűjtése és megőrzése a Műegyetemi könyvtár feladata.

A M. T. Akadémia könyvtára pedig a magyar nyelvű irodalmon kívül elsősorban a Tudós Társaságok, Egyesületek kiadványait, a Folyóiratokat, az »Összes munkákat« szerezzze meg, lehető teljességükben.

Javasolja, hogy a helyes munkafelosztást egy könyv-

---

¹⁹ Akadémiai Ért. XVI. 356. 1. 1905.

tári bizottságra kellene bízni, melyet ki kellene egészíteni a M. N. Múzeum, a Tudományegyetem, a Műegyetem könyvtára igazgatójával.

Az eszme nagyobb volt, mint megvalósításának lehetősége, azért munkatervébe felvett még két olyan feladatot, amelyek kevesebb munkaerővel és pénzáldozattal is megoldhatók. Ezeknek egyike a M. T. Akadémia könyvtárában levő külföldi akadémiák és tudományos társaságok kiadványainak, folyóiratainak leltározása, a hiányok kiegészíthetése végett. Tekintve azonban, hogy ez a munka el sem kezdhető addig, amíg a meglevő folyóiratok és kiadványok névjegyzéke el nem készül, fedezetet kér a névjegyzék elkészítésére, kinyomatására, hogy azokat a tagtársaknak és a külföldi antiquárusoknak minél előbb szétküldhesse.

Másik feladatul az Akadémia könyvtárában levő kéziratár rendezésének befejezését jelölte meg. Reméli, hogy ha *dr. Heinlein Istvánt* munkába állíthatja, kb. öt év múlva a kéziratárt, az irodalom és a történelem bűvárai már zavartalanul használhatják.

A M. T. Akadémiának 1906-ban kifejtett munkásságáról készült jelentés közli, hogy az Akadémia könyvtárában levő akadémiák és társulatok kiadványainak jegyzéke már elkészült, nyomtatásban is megjelent s az Akadémia tagjainak, a nagyobb könyvtáraknak, tanintézeteknek megküldötték.²⁰

Mínthogy a M. N. Múzeum könyvtára fejlesztése iránt közölt terve nem keltett érdeklődést, megkísérelte, nem értékesítheti-e eszméjét az Akadémia könyvtárának javára; ezért 1910 januárius 1-én felkérte az Akadémia tagjait, hogy, különösen a külföldön akár magyar, akár más nyelven, akár önállóan, akár folyóiratokból vett különlenyomatokban megjelent dolgozataikat egy-egy példányban a M. T. Akadémia könyvtárának, megőrzés végett, küldjék meg.²¹

Szily főkönyvtárnoksága ideje alatt az Akadémia könyv-

---

²⁰ Akadémiai Ért. XVIII. K. 364. 1. 1907.

²¹ Akadémiai Ért. XXII. K. 46. 1. 1911.

tára munkáinak darabszáma 71.604-ről 112.800-ra emelkedett. A vétel útján történt változás is érdekes adat: de szerintem érdekesebb tudni azt, hogy a hagyatékok és az adományok a könyvtárt milyen irányban fejlesztették, más szavakkal, hogy *Szilynek* az Akadémia könyvtárának fejlesztésére közölt alapgondolatát milyen mértékben szolgálták.

Már abban az évben, amelyben *Szily* a főkönyvtárnoki tisztséget átvette, *Ráth György* kir. ítélőtáblai tanácselnök nagy szakértelemmel gyűjtött, régi hungárikákból álló könyvtára, némi kikötésekkel, az Akadémia könyvtára birtokába jutott. 2364 munka közül 527 magyarországi nyomtatvány volt s közülök 47 éppen e gyűjtemény révén vált ismeretessé.²²

1906 január havában értesült az Akadémia arról, hogy *Gomperz Róza* úrnő, elhalt leányának: *özv. Kaufmann Dávidnének*, *Gomperz Irmának* örököse, *Kaufmann Dávid* rabbiképzőintézeti tanárnak, jeles orientálistának, 1800 kötetből és 25 nagyértékű kéziratból álló gyűjteményét »*Kaufmann Dávid és Irma-alapítvány*« megnevezéssel a M. T. Akadémiának ajánlotta fel.²³

1911-ben *özv. dr. Katona Lajosné* úrnő megboldogult férjének hagyatékából 1119 művet adott át az Akadémiának, melyek a román és a germán nyelvészet mythologia-, folklore- és meseirodalom körébe tartozó értékes kiadványok.²⁴

Ugyanabban az évben *özv. dr. Hernádi Mórné* úrnő férjének a román irodalom műveiben gazdag könyvtárát ajándékozta az Akadémiának.²⁵

1912-ben *Kürschák József* akadémiai tag kb. 200 gazdasági munkából gyűjteményt adott az Akadémia könyvtárának.²⁶

Ugyanabban az évben *özv. dr. Than Károlyné* és fiai, néhai férje hagyatékából 486 levelet, 139 kitüntető iratot,

²² Akadémiai Ért. XVI. K. 572. 1. 1905.

²³ Akadémiai Ért. XVII. K. 126. 1. 1906.

²⁴ Akadémiai Ért. XXII. K. 466. 1. 1911.

²⁵ Akadémiai Ért. XXII. K. 299. 1. 1911.

²⁶ Akadémiai Ért. XXIII. K. 266. 1. 1912.

oklevelet, jelentést, 23 különféle tárgyat és 73 nyomtatványt ajándékoztak az Akadémiának.²⁷

1915-ben *dr. Vámbéry Ármin* hagyatékából 655 török, perzsa, arab nyomtatvánnyal, 56 nagyon becses török és perzsa kézirattal gyarapodott az Akadémia könyvtára és kéziratgyűjteménye.²⁸

Ijj. Szivák Imre 1916. dec. 31.-én kelt végrendeletében, atyja könyvtárából, 658 kötetben, 618 elsőkiadású olyan, részint angol, részint francia értekezést hagyományozott a M. T. Akadémiának, amelyek az Akadémia könyvtárából hiányoztak. Az adományt a könyvtár már át is vette.²⁹

1918-ban *özv. Jaszenovai Bassarabits Sándorné sz. Forster Irma* úrnő férjének, a Ludovica Akadémia néhai igazgatójának kéziratgyűjteményét hagyományozta az Akadémiának. A hagyatékban a XIII-ik századtól kezdve 350-nél több eredeti oklevél, magánlevél, kézirat és autogramm, valamint 15 drb. vízfestésű arckép van, melyeknek némelyike művészi becsű.³⁰

Ugyanabban az évben *özv. Hajos Józsefné* úrnő néhai férjének, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár elnökének »Népdalok« című gyűjteményét ajándékozta az Akadémia könyvtárának 12 kötetben és egy tartalom-kimutatóval. A gyűjteményben 11.108 darab van.³¹

Meg kell még emlékeznem *dr. Stein Aurél*, hazánk szülöttének, Akadémiánk kültagjának a M. T. Akadémiának szánt hagyományáról. Ő, 1921 végén kelt levelében, néhai főkönyvtárnokunknak azt írta, hogy 2000 kötetnyi gyűjteményét végrendelettel az Akadémia könyvtárának hagyta. 1922. január 30-i ülésén *Szily* bemutatta *dr. Stein Aurél* szerfelett nagyértékű és tudományos tekintetben rendkívül nagybecsű munkáját, melynek címe: »Serindia, detailed report of explorations in Central Asia and wes-

²⁷ Akadémiai Ért. XXIII. K. 341. I. 1912.

²⁸ Akadémiai Ért. XXVI. K. 307. I. 1915.

²⁹ Akadémiai Ért. XXVIII. K. 419. 1917.

³⁰ Akadémiai Ért. XXIX. K. 76. I. 1918.

³¹ Akadémiai Ért. XXIX. K. 77. I. 1918.

ternmost China». Oxford, Clarendon Press, 1921. Öt nagy negyedretű vastag kötet.³²

Ezek a legnagyobb és legértékesebb adományok s bár adattal nem bizonyíthatom, de nem kételkedem, hogy egyes esetekben könnyű volna felajánlásukban a Szily érdemét kimutatni.

A közölt hagyatékok, adományok tartalmából megállapíthatjuk, hogy az Akadémia könyvtára felette becses kézirat- és dallamgyűjteménnyel gadagodott, melyeknek gyűjtésére nézve Szily munkatervében külön javaslat nincs; de megállapíthatjuk azt is, hogy éppen olyan becses, régi magyar kiadványokkal, valamint germán, román, keleti nyelvészeti kiadványokkal, kéziratokkal gyarapodott, amelyek más könyvtárak értékeivé váltak volna, ha Szilynek a gyűjtés megoszlására vonatkozó javaslatát végrehajjták vala. A jegyzőkönyvekben előfordul ugyan, hogy a Szilytől javasolt könyvtárnoki bizottságot meg kell alakítani: de a megalkulásáról, a munka megkezdéséről nem találtam adatot.

Szily, mint főkönyvtárnok, 1905 nov. 3-án, a Széchenyi-múzeum megnyitása alkalmából előadta a múzeum történetét és rajzát. A múzeum gondolata 1876-ban merült fel. Akkor csak egy tárgya volt a múzeumnak: *Kőrösi Csoma Sándor* síremlékének fényképe, melyet gróf Széchenyi Béla ajánlott fel. Azután megindult a gyűjtés és vásárlás és a megnyitás napjáig a darabok száma 6292-re emelkedett.³³

*

Szily Kálmán, Isten kegyelméből, elég hosszú, elég változatos és eredményekben dús pályafutásában terv- és küldetészerűség ismerhető fel.

Mérnöki pályára lép, mert érzi, hogy hazája szűkülöködik technikai szakerők nélkül; a természettudományok művelésének és terjesztésének apostolává szegődik, mert úgy ítéli, hogy az ország gazdasági életében a természettudományok nem érvényesülnek elegendőképpen; a műegye-

³² Akadémiai Ért. XXXIII. 38–39. I. 1922.

³³ Akadémiai Ért. XVI. K. 652. I. 1905.

temi szolgálatból, mely dicsőséggel járt nemcsak reá, hanem a műegyetemre nézve is, nyugalomba vonul, hogy elfogadhassa az Akadémia főtítkári állását, mert *br. Eötvös Loránd*, az Akadémia elnöke, kívánatosnak nyilvánítja, hogy a főtítkári állás betöltésében a természettudományi szakok képviselői is figyelemben részesüljenek; mint főtítkár, megindítja az *Akadémiai Értesítőt*, mert az Akadémia meglevő szerveit elégtelennek találja az Akadémia és az Akadémiát fenntartó nemzet között bensőbb kapcsolat létesítésére; végre: törekszik reá, hogy a főtítkárságot a főkönyvtárnoksággal cserélhesse fel egyrésről azért, mert az ő teremtő energiáját a főként minták nyomán dolgozó főkönyvtárnoki teendők nem elégítik ki, másrésről azért, mert tisztán látja, hogy ha ebben az állásban élére áll a Magyar Nyelvtudományi Társaság és a Magyar Nyelv folyóirat megindítására törekvők mozgalmának, saját nyelvészeti kutatásaiban is gyorsabb és sikeresebb munkát fejthet ki. A »Magyar Nyelvtudományi Társaság« alapítása, a »Magyar Nyelv« megindítása 1905-ben, ugyanabban az évben történt, amelyben *Szily* főkönyvtárnok lett. Miként a Magyar Mérnök Egylet közlönyének, a Természettudományi Közlönynek, az Akadémiai Értesítőnek, azonképpen a »Magyar Nyelvnek« is ő állapította meg munkatervét. A »Magyar Nyelv« egyik szerkesztője 1905-től 1922-ig ő volt, 1922-től 1924-ig csak közreműködött a szerkesztésben: de a tőle kitűzött elvek érvényesülnek az utódok szerkesztésében is.

Szily Kálmán magyar nyelvészeti munkásságának értékét *Tolnai Vilmos* t. tagtársam fogja tüzetesen méltatni. Én csak annak emlékezetbe idézésére szorítkozom, hogy a M. T. Akadémia 1914 május 6-án tartott nagygyűlése az Akadémia nagyjutalmát az 1907—1913. évkörben megjelent legkitűnőbb nyelv tudományi munkák közül a *Szily Kálmán* r. és ig. t. Nyelvújítási Szótára II. kötetének ítélte oda.

*

Mélyen tisztelt Ünnepi Ülés! Megkíséreltem *Szily Kálmán* emlékezetét többoldalú és mindig nagyobbra törekvő munkásságának lehetőleg rövid összefoglalásával föl-

eleveníteni. Céлом elérése végett olyan tömör és jellemző nem tudtam lenni, mint volt *Berzeviczy* elnök úr önnagyméltósága 1915 december 13-án, amikor *Szilyt* az összes ülésen, akadémiai tagságának 50 éves évfordulója alkalmából üdvözölte. Az örömnép hangulatosabb is lehet, mint a megemlékezés az elhúnytról. Amazon a barátság az érdem koszorújába a babérok közé színes és illatos virágokat is fonhat, emezen a kegyelet a babérok közé legfeljebb csak cipruságokat illeszthet.

Az a két észrevétel, amelyeket pár szóval érinteni kívánok, *Szily* nagyságát nem növelik, de elképzelhetővé teszi, hogy szellemi energiájának, azaz szellemi munkaképességének, hosszú életének ellenére is, nem annyira fogyni, mint inkább alkalmilag megsokszorosódnia kellett.

Ismeretes, hogy azok, akik akár testi, akár lelki munkájukat lelki békességben végezhetik, huzamosabb ideig és nagyobb munkateljesítménnyel dolgozhatnak; az is ismeretes, hogy az akár testi, akár szellemi munkáért kijáró elismerés, jutalom, bér, kitüntetés növeli a munkás munkaképességét.

Mondhatom, hogy *Szily Kálmán* családi élete csodálatos példája annak, hogy a sikerült házasság mennyire áldásos biztosítéka lehet a lélek nyugalmától függő szellemi energiának. *Szily* 1870-ben vette nőül *Egyházassbükki Dervarics Rózát*, akivel félszázadnál tovább élt, nagyon boldogul. Egy fiúk és három leányuk érte meg a felnőtt kort. Gyönyörködhettek fiúk, *Kálmán*, előrehaladásában is. *Id. Szily Kálmán* házában az érzelmeknek, az akaratoknak egyetértő találkozására fenntartotta, az eredményes munkaokozta öröm meghatványozta az apa és fiú szellemi energiáját egyaránt.

Szily a polytechnicum, illetőleg a műegyetem szolgálatában kivette részét azokból a munkákból, amelyeknek elintézését a különféle hatóságok a tanártestület tagjaitól várják. Szakvélemények írása, közoktatási tanács, középiskolai tanárvizsgáló bizottság, bel- és külföldi kiküldetés sok idejét kötötte le *Szilynek* is. 1869-ben az alap-méter összehasonlításakor a francia ösméterrel, 1870-ben, 1872-

ben *Kruspér István* tanártársával, a magyar kormány képviselőjében a méter-kongresszuson volt Párisban.

Őfelsége I. Ferenc József király érdemeinek elismeréséül 1870-ben a királyi tanácsosi címmel, 1880-ban a Vas-korona-rend III. o. lovagkeresztjével, 1896-ban a miniszteri tanácsosi címmel, 1915-ben a főrendiházi tagsággal tüntette ki. Az előkészítésen már túl volt *Szilynek* egy kitüntetése, amely a tudós munkásságához méltó jutalom lehetett volna: 1918 október 16-án *gróf Zichy János* vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztést tett a király személye körüli miniszternek, hogy őfelsége *IV. Károly Szily Kálmánt* a »Művészetért és Tudományért« című díszjelvényvel tüntesse ki. Október 31-én kitört a forradalom, mely meghíúsította *Szily* kitüntetését s néhány hónapra megszüntette alkotmányunkat is.

Végül megemlékezem még arról, hogy tudományos téren szerzett érdemeiért 1894-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti kara a tiszteletbeli bölcsészdoktori, 1917-ben a m. kir. József-műegyetem a tiszteletbeli műszaki doktori oklevéllel tüntette ki.

*

Szily 1924 július 24-én költözött el körünkből. Azzal a tudattal hagyhatott itt bennünket, hogy az az Isten, akit ő mindig látott, a magyar nyelvtudomány területén is örökbecsű tanulmányok befejezéséhez segítette.

Hivatalosan ma elevenítettük fel emlékezetét, mely addig fog élni, amíg magyar lakja ezt a földet. Törekedtem kifejezni, hogy mindnyájan nagy megbecsüléssel gondolunk példaként említhető cselekedeteire s akaratának engedve, hallgassuk meg még türelemmel azt a pár sort, amelyet külföldi tanulmányútjára indulásakor, 1863 szeptember 21-én írt naplójába: »Óh hálás utókor, ha valaha *Szily Kálmán* nevét elismeréssel említed, el ne feledkezzél arról a nagy-lelkű férfiúról, ki belőlem embert csinált, el ne feledkezzél a tudomány és a haza hű fiáról, nevem elé jegyezd mindig *Sztoczek József* nevét«.

Ilyen volt egy jónevelésű ifjúnak önként megnyilatkozása tanáráról, — 70 esztendővel ezelőtt.

Mielőtt a felolvasó asztalt elhagynám, legyen szabad vallomást tennem arról, hogy ebben a pillanatban az én fáradt szívemet is őszinte hála érzése tölti el *Szily Kálmán* iránt azért, hogy 51 évvel ezelőtt, nekem írt levelével, boldogulásom útját előkészítette, azután az útba helyezett akadályok eltávolításában segített.

Id. Szily Kálmán munkálatai.

Ismétlődő folyóiratok nevének rövidítése:

- A Természettudományi Társulat Közlönye = *K.*
 Természettudományi Közlöny = *T.*
 Természettudományi Közlönyhez Pótfüzetek = *P.*
 Értekezések a matematikai tudományok köréből = *Ért. a math. t. köréből.*
 Matematikai és Fizikai Lapok = *Mat. és Fiz. L.*
 Akadémiai Értesítő = *Akad. Ért.*
 Poggendorff Annalen der Physik und Chemie = *Pogg. Ann.*
 Philosophical Magazine = *Phil. Mag.*
 Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből = *Ért. a ny. és szépt. köréből.*
 Magy. Mérnök és Építész-Egylet Közlönye = *M. M. és É. K.*

I. Eredeti szaktudományos értekezések.

1. Hatványláról. *K. 3. K. 22.* 1862.
2. A Laplace-féle hangsebességi képlet lehozatala. *K. 5. K. 69.* 1865.
3. A melegség mechanikai értékének pontos kiszámítása. *K. 6. 24.* 1866.
4. A mechanikai hőelmélet egyenleteinek általános alakjáról. *Ért. a math. t. köréből. I. K. I. sz.* 1867.
5. A Hamilton-féle elv és a mechanikai hőelmélet második föltétele. *U. o. 10. sz.* 1872.
6. A hőelmélet második föltétele levezetve az elsőből. *U. o. IV. K. 3. sz.* 1875.
7. Das Hamiltonsche Princip und der zweite Hauptsatz der Mechanischen Wärmetheorie. *Pogg. Ann. 145. K. 295.* 1872. *Phil. Mag. 1872. évf. 339.*
8. Das dynamische Princip von Hamilton in der Thermodynamik. *U. o. 149. K. 74.* 1873.
9. Der zweite Hauptsatz der mechanischen Wärmetheorie abgeleitet aus dem ersten. *U. o. Ergänzungsband VII. 154.* 1875. *Phil. Mag. 1876. évf. 21. 1.*
10. Über die dynamische Bedeutung der von der mechanischen Wärmetheorie vorkommenden Grössen. *Pogg. Ann. 160. K. 437.* 1877.
11. A telített gőz nyomásának törvényeiről. *Ért. a math. tud. köréből. VII. 17. sz.* 1880.
12. A primitív gyökök viszonyzáma. *Akad. Ért. II. 6—8. 368, 478.* 1891.
13. A binomiális tényezők négyzetének összegéről. *U. o. IV. 7. 424.* 1893. *Mat. és Fiz. L. II. köt. 289. 1.* 1893.
14. A körvonal üldöző görbéje állandó távolság mellett. *Mat. és Fiz. L. III. köt. 353.* 1894.
15. A primitív gyökök szakaszossága. *Akad. Ért. VI. 6. 363.* 1895. *Mat. és Fiz. L. IV. köt. 145.* 1895.
16. A pythagorási alakok gyakorisága az egész számok során. *U. o. XXVIII. 137.* 1917.

II. Természettudományi, magyar nyelvtudományi és egyéb közlemények.

1. Akin értekezése a calcescentiaról.	K. 6.	144.	1866.
2. Az 1866 novemberi csillagfutás.	U. o.	196.	„
3. A Természettudományi Közlönyről az olvasókhöz.	T. 1.	1.	1869.
4. Frankland kísérleteiről.	U. o.	„	39. „
5. A métermérték és a súlyrendszer.	„	„	41. „
6. A Copley érem.	„	„	42. „
7. A petroleum-források apadása.	„	„	87. „
8. Delejes téglák.	„	„	187. „
9. Figierről.	„	„	188. „
10. A csendestengeri vaspálya.	„	„	229. „
11. Graham-féle hydrogénium.	„	„	233. „
12. Régi magyar könyvek.	„	„	283. „
13. Dapsy „A talajkimerülés“ című könyvéről.	„	„	349. „
14. Holtz-féle villanygép.	„	„	359. „
15. Természettudományi Congressusok 1869-ben.	„	„	386. „
16. Hogyan lehet a gőzképződést gyorsítani.	„	„	394. „
17. Titkári jelentés.	T. 2.	90.	1870.
18. A Mont Cenisi alagút fúrása.	U. o. 3.	41.	1871.
19. Magyar volt-e Horky, a Galilei ellenmondója.	„	„	46. „
20. A Közöny olvasóihoz.	„	„	113. „
21. Titkári jelentés 1871-ben.	„	„	153. „
22. Narr kísérletei a testek hűléséről gázokban.	„	„	250. „
23. Soós „Éghajlatlan“ ismertetése.	„	„	287. „
24. A physikai világ communistikus irányzata.	„	„	320, 385. „
25. A víz megfagyása.	„ 4.	70.	1872.
26. Különfélék: Secchi, Mayer, Priestley, Joly, Murchison, Airy, Ruhmkorf, Copernicusról. Mennyit költenek Angliában a tudományra.	„	„	74, 75. „
27. Testek forgássíkja.	„	„	160. „
28. Az Akadémia elnökének 1872. évi megnyitó beszédéből.	„	„	230. „
29. Kell-e a tudománynak államsegély.	„	„	231. „
30. A Lipcsei meteorolog-gyűlésről 1872-ben.	„	„	274. „
31. A Dán meteorológiai intézet.	„	„	276. „
32. Jajkiáltás a Gellérthegyi és Bicskei csillagvizsgáló eszközök érdekében.	„	„	311. „
33. A nemzetközi méterértekezletről 1872-ben.	„	„	436. „
34. Különfélék. Royal Soc. kitüntettettjei. Chevreul-ünnepély.	„	„	465. „
35. A Holfert-féle elméletéről.	„ 5.	40.	1873.
36. Titkári jelentés 1873-ban.	„	„	76. „

37. Tudósok statisztikája.	U. o. 5.	108.	1873.
38. A Birminghami filanthróp.	" "	112.	"
39. A hőfok abszolút mértékéről.	" "	246.	"
40. A regulatio néhány esetéről.	" "	285.	"
41. A gázok belső surlódásairól.	" "	287.	"
42. Különtétel: Természettudósok gyarmata. Venus átvonulása.	" "	373.	"
43. Galilei-émlék Florenczben.	" "	409.	"
44. A Hollandi tudóstársaság aranyérmei.	" "	412.	"
45. Darwin magyar fordításának előszavához.	" "	412.	"
46. A röperőről.	" "	414.	"
47. A Bécsi világtárlat mágnesei.	" "	417.	"
48. A Természettud. Társaság feladatáról. Titkári jelentés.	" 6.	83.	1874.
49. Az Ó-Gyallai csillagda és néhány ott tett észlelet.	" "	164.	"
50. Antolik kísérletei a villanyszikra sikam- lását illetőleg.	" "	166.	"
51. Poggendorf jubileuma Berlinben.	" "	169.	"
52. Megérdemelt elismerés a meteorologiai észleletek terén.	" "	171.	"
53. Livingstoneról.	" "	207.	"
54. Észrevételek Tyndall „A hő“ című mű- vének magyar kiadásához.	" "	322.	"
55. A gázok magaviselete kis nyomás alatt.	" "	437.	"
56. Term.-tud. Társulat terjeszkedéséről, titkári jelentés.	" 7.	77.	1875.
57. Az aluminium új sajátsága.	" "	481.	"
58. A villámcsapás és a vasúti vonat.	" "	486.	"
59. Nemzetközi mérték hivatal.	" 8.	31.	1876.
60. Népies előadások falun.	" "	38.	"
61. Egy új magyar találmány, világító készülék.	" "	73.	"
62. Műegyetemi lapok ismertetése.	" "	75.	"
63. Titkári jelentés 1876-ban.	" "	79.	"
64. Tudományos eszközök kiállítása Lon- donban.	" "	130, 210, 245.	"
65. Szinnyi Repertoriuma.	" "	133.	"
66. Statisztika a Poggendorff Annalisok ma- gyar dolgozóitársairól.	" "	212.	"
67. A melegség mechanikai egyenértéke Pultj szerint.	" "	281.	"
68. Az elektromosság sebessége a telegraf- huzalokban.	" "	281.	"
69. Az égi szikráról.	" "	373.	"
70. A holdszivárványról.	" "	414.	"

71. Művek, melyek a föld forgásának befolyásáról szólnak a physikai állapotára.	U. o.	8.	414.	1876.
72. Vulkanról, a Merkuron belüli bolygóról.	"	"	440.	"
73. Ritkított levegő hatása az élőlényekre.	"	"	444.	"
74. Az egy pont körül forgó ingáról.	"	"	484.	"
75. A hőmérők beosztásáról.	"	"	485.	"
76. A Népszerű Előadások gyűjteményéről.	"	9.	33.	1877.
77. Tudományos mozgalmak a hazában.	"	"	42, 77, 245.	"
78. Titkári jelentés, különösen a Társulat terjeszkedéséről.	"	"	81.	"
79. Az Olvasókhoz.	"	"	99.	"
80. Külföldi hangok, tudományos mozgalmainkról.	"	"	172.	"
81. Medárd napja.	"	"	244.	"
82. A víz légnyelő képessége fűtött szobában.	"	"	251.	"
83. A telephonia.	"	"	309.	"
84. Pintér Endre prèmontrei kanonokról.	"	"	317.	"
85. Az elektromos világításról.	"	"	392.	"
86. A tűzgömb villámsugarairól.	"	"	398.	"
87. A Közlöny századik füzetéhez.	"	"	441.	"
88. Magyarország és a természettudományok.	"	10.	1.	1878.
89. A telephonról.	"	"	34.	"
90. Megemlékezés Ruhmkorffról.	"	"	72.	"
91. Titkári jelentés.	"	"	75.	"
92. Gyászjelentés Kátai G. haláláról.	"	"	129.	"
93. Szőnyi Pál nekrológja.	"	"	284.	"
94. Magyar fa-nevek az Árpádházi királyok korából	"	"	401.	"
95. A dörzsölési villanyosságáról.	"	"	406.	"
96. Régi magyar fa-nevek.	"	"	445.	"
97. 1877-ben elhunyt természettudósok nekrológja.	"	"	465.	"
98. Titkári jelentés.	"	11.	74.	1879.
99. A Föld alakjáról és nagyságáról.	"	"	204.	"
100. Régi magyar növénynevek.	"	"	321.	"
101. A természettudományi műnyelvről a magyar irodalomban.	"	"	329.	"
102. Indítvány az orvosok és természetvizsgálók nagygyűlésén.	"	"	366.	"
103. Mikor van februárban öt vasárnap?	"	"	403.	"
104. Az elektromosság az élet szolgálatában.	"	"	438.	"
105. A vasvári vízvezeték és az ütő héber.	"	"	405, 445.	"
106. Hazai Gy. molluszkái.	"	"	445.	"
107. Ha majd a köszén elfogy, a természeti erők felhasználása.	"	12.	24.	1880.

108. A természettani népies elnevezések ügyében.	U. o. 12.	36.	1880.
109. Negyven év társulatunk történetéből.	„ „	41.	„
110. Titkári jelentés.	„ „	73.	„
111. Népszerű természettani könyvek.	„ „	86.	„
112. Álló csigán felhuzhat-e az ember önsúlyánál nagyobb terhet.	„ „	126.	„
113. Vontcsövű fegyverek elméletét tárgyaló művek.	„ „	126.	„
114. Lexicon ügye.	„ „	206.	„
115. A termék és termény szókról.	„ „	245.	„
116. A méterrendszer egységeinek rövidített jelölése.	„ „	246, 285.	„
117. Tekhely és termőhely szók jók-e?	„ „	286.	„
118. „Magyartalanságok betűrendben.“	„ „	446.	„
119. Physika eszközök nélkül.	„ „	454.	„
120. „Szerény értekezés a csillagászatról“ című munkáról.	„ 13.	227.	1881.
121. Magyarország mágnességi viszonyai.	„ 14.	11.	1882.
122. Csillagászati observatorium Vas megyében.	„ „	74.	„
123. A fuvola billentyűjéről.	„ „	94.	„
124. Valami a kalendáriumszínálás köréből.	„ „	165.	„
125. Helyes-e a „szerves vegyület“ „szerves chemia“ kifejezés.	„ „	308.	„
126. Elektromos gép rajzpapírosból.	„ „	390.	„
127. Bergheer élő kísérleteiről.	„ „	478.	„
128. Meleg források felhasználása hőelektromosság képzésére.	„ „	526.	„
129. A gimnáziumi és reáliskolai hallgatók a Műegyetemen. Magyar Tanügy 5. f. 1883.			
130. Elnöki megnyitó beszéd a Társulat 1883-iki közgyűlésén.	T. 15.	49.	1883.
131. A féloldalra való ülés a kocsin és a lónak megterhelhetése.	„ „	142.	„
132. A naptárak és az Akadémia almanachja.	„ „	190.	„
133. A magyar i képzőről.	„ 16.	189.	1884.
134. Az óramutatók szembenállása idejének képlete.	„ „	348.	„
135. A „ráolvasás“ mibenléte érdekében.	„ „	390.	„
136. Műegyetemünk elhelyezésének kérdése 1836—1882-ig. Szily Kálmánnak az 1883/84-ik tanév megnyitásakor 1883. nov. 25-én mondott beszédéből. 1884.			
137. Adatok Bolyai Farkas életrajzához. Ért. a math. tud. köréből. XI. k. 9. 1884.	T. 16.	433.	1884.
138. Elnöki megnyitó.	T. 17.	80.	1885.

139. Különféle sebességek.	T. 17.	262.	1885.
140. Új vasúti jegyek.	" "	307.	"
141. A nagy lánczhidak.	" "	345.	"
142. Anglia szénbányászata.	" "	345.	"
143. Egy új lövedék.	" "	425.	"
144. Az elektromos erőátvitelről.	" "	476.	"
145. Ki volt Calepinus magyar tolmácsa. Ért. a nyelv- és széptud. köréből. XIII. k. 8. sz. 1886.			
146. Gáztól át nem járható kaucsukcsövek.	T. 18.	81.	1886.
147. A kinetít.	" "	81.	"
148. A lóerő elnevezés eredete a gépészetben.	" "	81.	"
149. Új transatlanti kábel.	" "	81.	"
150. Egyszerű mód az oxigén folyósítására.	" "	82.	"
151. Elnöki megnyitó a Társulat 1886. évi közgyűlésén.	" "	84.	"
152. A járás-kelés sebessége nagyvárosban.	" "	284.	"
153. A víz felszínének zökkenésszerű emelkedéséről.	" 19.	102.	1887.
154. Magyar munkák a gőzkazánokról, lokomobilok kezeléséről és gázmotorok elméletéről.	" "	102.	"
155. A csillagászati feladatok fejtegetéséről Közlönyünkben.	" "	190.	"
156. A tatai víz hőfoka a József-hegyen, meg a pesti vízvezető csövekben.	" "	190.	"
157. Bolyai Jánosnak az Appendixre vonatkozó levele.	" "	226.	"
158. Az „agyafurt” szó anthropológiai jelentése.	" "	270.	"
159. Régi magyar megfigyelések.	" "	353.	"
160. A menykő beütéséről.	" "	427.	"
161. A Schönbrunni szökőkútak tervezője.	" "	428.	"
162. Az egi csillagvizsgálótoronyról.	" "	428.	"
163. A méter-mérték beosztásáról és rövidített jelzéseiről.	" "	429.	"
164. Vulkáni tűnemények a Szilágyságban, Középszolnokmegyében és Tótországban.	" "	470.	"
165. A magnességnek é-vel és nem á-val írásáról.	" "	478.	"
166. A balatoni rianás.	" 20.	29.	1888.
167. A szakadatlanul szökő Heron-kútról.	" "	38.	"
168. Régi magyar megfigyelések.	" "	34, 69, 200.	"
169. A nádfedelű házak villámhárítóval való védelmezéséről.	" "	84.	"
170. A rianás elméletéhez.	" "	126.	"
171. A villámhárító hatásköréről.	" "	166.	"

172. Magyar természettudósok száz évvel ezelőtt.	T. 20.	169.	1888.
173. A fellőtt golyó visszaesésének sebessége és ereje.	" "	206.	"
174. A színes üvegek világosságátbocsátó tulajdonságának fokozatáról.	" "	206.	"
175. Lindström levele Lewai ügyében.	" "	283.	"
176. „Az aranyon a választóvíz sem fog“ kifejezésről.	" "	285.	"
177. Galilei munkáinak teljes kiadása.	" "	435.	"
178. Kérelem Varga Márton utódaihoz.	" "	441.	"
179. A mechanikai tudományok bizonyosságáról.	" "	P. 33.	"
180. A dilatanciáról.	" "	P. 38.	"
181. A lencse formulájáról.	" "	P. 40.	"
182. A fény tovatérjedő sebességéről.	" "	P. 41.	"
183. A fénysebesség jelentése az elektrodinamikában.	" "	P. 80.	"
184. Régi megfigyelések.	T. 21. 34,	512, 564, 616.	1889.
185. Elnöki megnyitó a Társulat közgyűlésén.	T. 21.	41.	"
186. A mumia-buza csirázóereje.	" "	222.	"
187. A szél sebessége.	" "	223.	"
188. A nap kisugározta hőmennyiség átalakulásáról.	" "	237.	"
189. Az együtthangzás vagy velezengés elnevezéséről.	" "	237.	"
190. A szélkutyról.	" "	238.	"
191. A száraz villámokról.	" "	294.	"
192. A májusi fagyos szentek.	" "	337.	"
193. Valamely számnak héttel való oszthatósága.	" "	350.	"
194. A nagy földgömb a párisi kiállításon.	" "	382.	"
195. Az eddig elért legnagyobb munkagyőzés.	" "	395.	"
196. Új növényzet a Krakataón.	" "	396.	"
197. Apáczai Encyclopaediája matematikai és fizikai szempontból.	" "	465.	"
198. A gyurott papiros készítése.	" "	560.	"
199. Van Helmont szobra.	" "	568.	"
200. Az izzó szilárd testek fénylése.	" "	P. 46.	"
201. Régi megfigyelések.	T. 22. 45, 46,	47, 383.	1890.
202. Adalékok a fotografia történetéhez.	T. 22.	217.	"
203. Gyászjelentés Stoczek József haláláról.	" "	281.	"
204. A M. T. Akadémia 1889. évi működéséről.	" "	323.	"
205. Fehér arany vagy platina ?	" 23.	48.	1891.
206. Hirlapjaink és a M. T. Akadémia.	" "	315.	"
207. Az Akadémia egyes osztályainak működéséről.	" "	326.	"

208. Egy valószínűségi feladat.	T. 23.	378.	1891.
209. Életrajzi adat Voltáról.	" "	384.	"
210. Flammarion jóslatáról.	" "	546.	"
211. A hortensia-virág.	" "	547.	"
212. A leggazdagabb ezüstbánya.	" "	547.	"
213. Bessemer városa.	" "	600.	"
214. A folyadékok egymásba szívárkodása.	" "	P. 94.	"
215. A nap színképi vonalairól.	" "	94.	"
216. A Társulat 50 éves történetének vázlata.	" 24.	57.	1892.
217. Örökös naptár.	" "	151.	"
218. A színképek fotográfiája.	" "	266.	"
219. Elnöki megnyitó a Társulat közgyűlésén.	" 25.	85.	1893.
220. A binomiális tényezők négyzetének összegéről.	" "	322.	"
1. Akad. Ért. IV. k. 7, 424, 1893.			
221. Arithmetica summa tripartita Magistri Georgii de Hungaria.	U. o. "	598.	"
222. Elnöki megnyitó a Társulat közgyűlésén.	" 26.	85.	1894.
223. Traktorija kruga pri stalnoj razdaljini. Glas XLI. 1894.			
224. Elnöki megnyitó a Társulat közgyűlésén.	T. 27.	88.	1895.
225. Elnöki megnyitó a Társulat közgyűlésén.	U. o. 28.	88.	1896.
226. A honfoglaló magyarok természetrajzi ismereteiről.	" "	570.	"
227. Elnöki megnyitó a Társulat közgyűlésén.	" 29.	57.	1897.
228. A választmány indítványa Biró Lajos és a Term.-tud. segélyalap ügyében.	" "	80.	"
229. Adalék a magyar nyelv és irodalom történetéhez. Bp. Hornyánszky Viktor kiadása. 1898. 8-r. 472 l.			
230. Levele a választmányhoz.	T. 30.	86.	1898.
231. Megemlékezés Erzsébet királynéről.	U. o. "	505.	"
232. Régi megfigyelés.	" "	665.	"
233. Elnöki megnyitó a Társulat közgyűlésén.	" 31.	57.	1899.
234. Freycinet ellentmondónak látszó adatairól (Az erők hatása és a szabadesés).	" "	374.	"
235. Az első állatorvosi könyv magyar nyelven.	" "	460.	"
236. Régi megfigyelések: műveltségtörténeti adatok a XVII. század második feléből.	" "	718.	"
237. A paraszt-szekér alkatrészeinek magyar elnevezései. M. M. és É. E. K. XXXIV. k. 17. 1900.			
238. Az új század.	T. 33.	1.	1901.
239. A Semsey-alapítvány.	" 34.	1.	1902.
240. A Társulatunk gyermekkorából.	" "	137, 303.	"
241. Négyszázadik füzetünk.	" "	705.	"
242. Levele a választmányhoz.	" 35.	242.	"

243. A mágnás-cím a magyarban. Történeti és nyelvtudományi tanulmány. Bp. 1905. Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. 1—18. l.
244. A M. T. Akadémia Széchenyi-múzeumának tárgyjegyzéke. Szily Kálmán és Viszota Gyula. Bp. A M. T. Akadémia kiadása. 1905. 8-r. 189 l.
245. A Természettudományi Társulat tagjaihoz. T. 41. 1. 1909.
246. A Magyar természettudományi műnyelvről. „ 42. 369. 1910.
247. Apáthy István és a természettudományi műnyelv. „ 43. 350. 1911.
248. Ötven év. „ 50. 1. 1918.
249. A magyar nyelvújítás szótára a kedveltebb képzők és képzésmódok jegyzékével. I. r. 1902, II. 1908.
250. Magyar természettudósok száz évvel ezelőtt. A M. T. Akadémia Évkönyvei, XVII. köt., 6 darab, 32—40. l. Bp. 1888. M. T. Akadémia.
251. Mikes törökországi levelei nyelvi szempontból. Bp. Franklin Társ., 1906. (Zágoni Mikes Kelemen törökországi levelei. A m. kir. kormány támogatásával II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazaszállítása alkalmából készült emlékkiadás, LVII—LXIII. 1.)
252. Szily Kálmán és Kruspér István: Magyarországi méter- és kilogramm-etalonok. T. 2. 341. 1870.
253. Szily Kálmán és Gonda Béla: Adalékok a magyarországi természetbuvárok életrajzához. „ 3. 448, 491. 1871.
254. Szily Kálmán és Pethő Gyula: Olvasókhoz a művelődési társulatokról és a Közlönyről. „ 4. 41. 1872.

II.

Szily Kálmán a nyelvtudós.

Irta: Tolnai Vilmos I. t.

*Szily Kálmán*nak a nyelvtudomány iránt való érdeklődése abba az időbe esik, mikor az új neológia szertelenségei ellen az új ortológia kezdte háborúját. Az új neológia főleg a természet- és orvostudományban hirdette a mindenáron való nyelvtisztaságot, irtotta az idegen, rendszerint görög-latin töből eredő műszavakat és Bartzafalvi Szabó Dávid buzgóságát megszegyenítő merészséggel gyártotta helyükbe a magyar szavakat. Ennek a törekvésnek némileg politikai háttere is volt: megakadályozni az önkényuralom hivatalos szóújításait, melyekben szintoly kevéssé tartotta szem előtt nyelvünk természetét, mint a politikában alkotmányunkat. Ez a purista-újító irány azt a tételt állította fel, hogy: a nyelvészeti helyes, de tárgyilag nem szabatos szó *rossz*, míg a nyelvileg szabálytalan, de tárgyilag helyes szó *jó*, és nem is kereste módját, hogy a nyelvi s a szakbeli követeléseket összeegyeztesse. Erre megindult a szógyártásnak áradata, mely első sorban az iskolában, az egyetemről kezdve le a tanítás alsó fokáig valósággal elborította a tudományos műnyelvet kalandos, idétlen alkotásaival. Azonban a visszahatás sem maradt el. A magyar nyelv művészei és tudósai fölemelték tiltakozó szavukat s magában az Akadémiában indítottak harcot a nyelvrontás ellen. Az egyik párton Arany János, Brassai Sámuel, Imre Sándor és társaik védtek a nyelv igazát; a másikon a Bugát Pál elveit valló természettudósok, élükön az orvos Toldy Ferenc s a szótáríró Ballagi Mór keltek síkra az újítás joga mellett. A két pártban a nyelvi hagyományokra támaszkodó történeti irány s a hagyományokat megtagadó nyelvi forradalom álltak szemben egymással. Ám ezek csak előcsatározások voltak. Az igazi harc akkor kezdődött, mikor éppen a kiegyezés

évében Szarvas Gábor megfújta a riadót, kíméletlen támadást hirdetve az erőszakos nyelvtisztítás és -bővítés ellen s országszerte akkora visszhangot keltett, hogy még a nagy politikai események sem bírták eltompítani.

Ekkor került Szily Kálmán a Természettudományi Társaság titkári székébe s megindította a Természettudományi Közlönyt. Mint az elméleti fizika tanára magával hozta természettudományos gondolkodását, a tények tiszteletét, a gondolkodás szigorú következetességét. De ezeken kívül meg volt benne az erős érdeklődés a mult iránt, a régi nemesi család öröksége, mely a jelen tényeit előzményeihez kapcsolja és bennük keresi magyarázatukat. Ez irányozza figyelmét a természettudomány magyar multja és művelői felé. Minél tovább kutatja tudománykörének történetét, annál világosabbá válik előtte az az ellentét, mely a mult s a jelen között van s legélesebben a műnyelvben nyilvánul. Előbb inkább csak a tudománytörténeti irodalom foglalkoztatja érdeklődését, de hovatovább mind erősebben tudatára jut a »műnyelvi válságnak« — ahogy ő nevezte —, mely a szakemberek munkásságát elszigeteli a nagykörű érdeklődés elől s nem engedi, hogy az általános nemzeti művelődés éltető elemévé legyen. Ebbe bekapcsolódik Szily Kálmán természetes, erős nyelvérzéke, mely megborzadt a Schuster-Bugát-Toldy-féle szógyártás idétlen szörnyűségeitől. Keresi a megoldást, a válságból kivezető helyes utat s megírja korszakos tanulmányát: »A természettudományi műnyelvről« (1879), amelyben a pozitivista fizikus éles ítélete, a történeti hagyomány tisztelete és a hamisítatlan nyelvérzék megveti nemcsak a természettudomány, hanem általában a tudományos műnyelv elvi alapjait. A jelen állapotokat kíméletlen, de igazságos módon jellemzi: »Tájékozatlanság, ingadozás, szeszélyes önkény tűnik elénk minden lépten-nyomon... Az egyik *szittyá-purista*, mint mondja elvből... A másik németbe ótott *impurista*... A harmadik szeretne is a keskeny középúton megmaradni, de tájékozatlanságból hol erre, hol arra botlik. Végre az aggódó természetű, mielőtt útnak indul, körültekint egy kissé hazája természettudományi irodalmában, legalább a műnyelvre ke-

resvén benne okulást«... Ez a negyedik, »aggódó természetű«, aki keresi és meg is találja az okulást, maga Szily Kálmán.

Kiindulásul a *nyelvhelyesség* szolgál, mégpedig egyelőre tiszta ortológus fölfogással. Hisz akkor folytak a leghevesebb harcok e kérdés körül és Szily természetszerűleg ezt a fölfogást tette magáévá. Amint Szarvas Gábor a nyelv régi emlékeit teszi bíróvá az újítások fölé, úgy Szily Kálmán is a maga szakjának régi emlékeitől kér tanácsot: számbaveszi az elfeledett tudósokat, összegyűjti a régi természet-tudományi megfigyeléseket, fa- és növényneveket, hogy kellő anyaggal rendelkezzen a szaknyelv orvoslására. De nemcsak anyagot gyűjt, hanem feleletre vonja azokat a régiebb elvi megnyilatkozásokat is, melyek a nyelv fejlesztéséről történtek és megállapítja, hogy Révai, Kis János, Teleki József, Verseghy, bármely táborba tartozzanak is: »józan határozottsággal és bámulatós egyértelműséggel« ítélik meg a műnyelv kérdését. Tanulmányaiba vonja szótárainkat a legrégibbtől a legújabbig, s ennek eredménye az lett, hogy mikor az ortológia a teljes győzelem érzetében halálra ítélte a nyelvújítást, váratlanul védője támadt Szily Kálmánban, kinek kezében éppen a legerősebb fegyver, a múlt ismerete fordult az ortológia szélsőségei ellen. A grammatikai és etimológiai alapon álló rideg *nyelvhelyességi* szempont helyébe a *nyelvtörténelmi szemlélet* lépett, s ezt Szily sokkal következetesebben alkalmazta, mint a Nyelvőr szerkesztője és táborá. »Szónyomozás nyelvtörténeti adatok figyelembevételével sőtétben való tapogatózás«, mondja sok ízben.¹ Valóságos szenvedéllyel olvassa a szótárakat s nemsokára jobban ismeri valamennyit, mint a céhbéli nyelvészek.² Az ő szemében a szótár nem holt anyagraktár, hanem eleven tanuja a maga idejének, kora tudásának és műveltségének tárháza, írója lelkeségének megnyilatkozása, csak érteni kell olvasásához. Gyönyörűség megfigyelni, hogyan fogja vallatóra szótárait; semmi saját-

¹ Adalékok 289., 367. stb.

² Szótárgyűjteménye ma a pécsi egyetem büszkesége.

ságuk nem kerüli el figyelmét, sem erényeik, sem hibáik; sőt a hibák, apró tévedések, félreértések új megállapítások forrásaivá lesznek. A *szótörténet*, Szily kutatásainak legsajátabb területe, így kibővül könyvtörténété, tudománytörténété, művelődéstörténété, sőt a szótárak szerzőinek életsorsa is tükröződik benne. Legszebb példája ennek Calepinus magyar tolmácsának kiderítése, két tanulmánya, valóságos iskolapéldája a tudós alaposságának és a kutató szenvedélynek, mely nélkül szerinte tudományos kutatás nem végezhető.³ Az első tanulmányban megállapítja a magyar nyelvvel bővült Calepinusok könyvészeti családfáját; felkutatja az első kiadás évét és helyét, a szótár királyi engedélyének idejét és szövegét; a szerzőre nézve összegyűjti azokat a bizonyítékokat, melyek a hagyományban Szántó István mellett szólnak, de már azt is kétségtelenné teszi, hogy a szöveg nem *egy* magyar ember munkája. Bár ekkor Szántó szerzőségében állapodik meg, érzi, hogy a kérdésnek még vannak megoldatlan részei. Ezek a — természettudományi nyelven szólva — »megoldatlan maradékok« indítják negyedszázad mulva arra, hogy újra fölülvizsgálja a kérdést. A második tanulmányban némely nyomtatási jelből, az írásmód következetlenségéből, s egy-két tisztán magyar vonatkozású cikkből arra az eredményre jut, hogy hárman dolgoztak a munkán; hogy Baranya és Laskó, Genf és Fogaras sajtóságos említése nem vonatkozhatik Szántó Istvánra, hanem csupán Laskai Péterre, ki két különböző erdélyi vidékről származó tanulóval Wittenbergában kezdte meg szótári munkáját, majd másfelé szólíttatván, rájuk hagyta befejezését. E két tanulmányban nem tudjuk mit csodáljunk inkább, a módszer szigorú következetességét, az eljárás szinte mikroszkopikus részletességét, vagy a nyomozásban nyilvánuló elmésséget és leleményt-e, mellyel Calepinus megnevezetlen és rejtőző tolmácsait európai vándorútjukon addig követi, míg le nem leplezi őket.

Egy másik kedves szótáráról, a Wagner Phraseológiájáról írt értekezésében valósággal látjuk, mint hajol Faludi

³ Adalékok 363.

Ferenc, a nagyszombati akadémia nyomdaigazgatója, rendtársának, Vargyas Istvánnak kézírata fölé, beleiktatván a maga bőséges nyelvtudásának gyöngyeit e rendkívül becses szótár anyagába.

Kresznerics szótárát nemcsak azért becsüli, mert gazdag és megbízható, hanem mert népnyelvi adatait ott figyelte meg Ságón, három vármegye összeszögellésén, ahol maga Szily is sok tájszólási anyagot szerzett s így ellenőrizheti Kresznerics félszázados gyűjtését, Kresznerics-csel pedig igazoltatja a maga népnyelvi tudását; ekkép szinte személyes viszony szövődik közte és a szótáríró között. Cikkei mindig tartalmaznak valamit a szótárak belső történetéből; beszélgetés közben is gyakori eset volt, hogy egyik-másik szótárról csemegeképpen valami új érdekességgel kedveskedett hallgatójának.

Forrásainak természettudományos álapossággal való ismerete teszi képessé, sőt valósággal belevonja abba, hogy ne csak a maga szaknyelvével foglalkozzék, hanem hogy hovatovább mind erősebben részt vegyen a magyar nyelv általános szótörténetének művelésében, majd vezére legyen ennek a tudományágnak.

Tapasztalatait eleinte néhány igaztalanul kárhozott szó védelmében gyümölcsözteti. Tudjuk, a védelem mindig több és finomabb fegyverrel harcol, mint a vád. Az új ortológia diadalmas mohóságában nemcsak a gazt irtotta, hanem egy-egy nemes palántát is kitépett. Szily a régi és a népnyelvre hivatkozva igyekszik megmenteni őket a magyar szókincs számára. Majd igen határozott fordulattal a nyelvjavítók ellen fordul, s az évtizedes használatban meggyökeresedett újításokat a nyelvkincs teljesjogú részeinek nyilvánítja. Ebben találkozik a költők és írók törekvésével, akik féltik a nyelvújítással gazdagodott és már-már megállapodott új irodalmi nyelv elszegényedését a nyelvjavítók szertelen buzgalmától, féltik az író egyéni szabadságát a nyelvvél való bánásban. Ők irodalom-esztétikai érvekkel védik a nyelvújítást, Szily a nyelvtörténet fegyvereivel harcol igazáért. A nyelvújítást is a *nyelvtörténet* egyik fejlődési folyamatának fogja föl, s mindazt, amit az irodalom s a

köznyelv hosszú használatban szentesített, törvényesnek ismeri el, azzal az óvással, hogy: »A régi meglévőnek megvédése még nem ad szabadságot meg nem lévők fölerőszakolására.«⁴ Ám haladjon a nyelv újabb fejlesztése a nyelvtani helyesség szigorúan megszabott ösvényén, de a bár nem szabályosan keletkezett s a nyelvben mégis megmaradt alkotásoknak adjuk meg az élet jogát. Szily mint igazi pozitívista mindenütt tényekkel érvel, azt vallván, hogy »ami megvan, az a logika örök törvénye szerint nem képtelenség.«⁵ Ami az elméleti nyelvtan szerint lehetetlen, a nyelv valódi életében, a régiség s a népnyelv tanúsága szerint gyakran nem az, s a nyelvújítók sokszor a törvénybe nem foglalt, de az ősi teremtő nyelvösztonben élő módok szerint gyarapították nyelvünket.

Az első, mintegy ötletes kísérletek után, módszeresen fog a nyelvújítás anyagának vizsgálatába. Már nemcsak egyes szavakkal foglalkozik, hanem maguknak a szóújítók működésének részletes elemzésével; egymásután mutatja ki Bartzafalvi, Verseghy, Sándor István, Bugát s a többinek »életben maradt« szavait, a korcsok mellett a szabályosokat, a halvaszületettek mellett azokat, melyek kiharcolták a létezés jogát. Elemzi a nyelvjavítóktól annyiszor kárhozott képzésmódokat s világot derít a valódi és a látszólagos képzők életére. Ezek legtöbbszörre nem is pusztán látszólagos fejtegetések, hanem mélyen belenyúlnak a képzők jelentésébe is. Hozzákapcsolódnak szószármaztatásai is, melyekben a nyelvtörténeten kívül igen beható tárgyismeret, a természettudományi kutatás eszköze, segíti. Különösen szereti azokat az eseteket, melyekben valamely látszat vagy »szívóséletű tévedés« akadályozza az igazi megismerésnek. Apró remek ezek az etimológiák. Olvasásuk a maguk idején is élvezet volt; ma talán még inkább azért gyönyörködtek, mert nem éppen csak az eredményt, a megtalált igazságot mutatják, hanem azt az utat is, melyen »nyomról-nyomra« járva, legkisebb hézagot sem tűrve, biztos úton

⁴ Adalékok 257.

⁵ U. o. 255.

meg is találja. A szigorúan fegyelmezett pozitív természetű, a szakemberré vált nyelvtudós mögül ki-kivillan a magyar úr, aki világos és sajátosan egyéni előadásban, mindig élvezetesen, leleménnyel és elmésséggel írja meg tanulmányait, meleg humorral és rejtett iróniával fűszerezve fejtegetéseit.

Szily Kálmán nagyarányú nyelvtudományi munkássága a Nyelvtörténeti Szótárhoz fűződik. Rögtön az első füzetek megjelenésekor (1888) tüzetes vizsgálat tárgyává teszi a kiadott nyelvtörténeti anyagot s először, minden bírálat és fejtegetés nélkül, csupán a közérdeknek kívánva használni, jegyzetek alakjában közli a Nyelvőrben: »Pótoljuk a hiányokat« cím alatt a kimaradt szavakat és a hibák felsorolását. Amint a füzetek gyors egymásutánban kötetekké nőnek, Szily a szótárnak forrásaival való egybevetését egyre bővíti, s mire a korszakos nagy mű elkészül, készen áll a bírálat is, mely most már az adatok ezrein fölépülve nem marad meg a szóanyag ellenőrzésében, hanem elvi következtetéseket von le a nagy műből. A Nyelvtörténeti Szótárnak addig nem jelent meg érdemleges méltatása Békési Concilia Emil bírálatán kívül, melynek meglehetősen epés megjegyzéseit Szarvas Gábor egy rövid cikkben hasonló hangon visszautasította.⁶

Szily Kálmán bírálata⁷ nagy tanulmánnyá nő, melyben a szótárszerkesztés alapelvei vannak letéve. A történeti előzmények után bírálat tárgyává teszi a kiadott utasításokat, az anyaggyűjtés módját s a szerkesztést. Az első kettőnek alapvető hibáját abban látja, hogy nem volt szabatosan meghatározva a felső időhatár, ameddig a gyűjtésnek terjednie kell; ki volt mondva, hogy a nyelvújítás-szabású anyagot mellőzni kell, de nem volt meghatározva, mit kell annak tartani. A mult anyagának kiaknázása nagyon töredékes, mivel a gyűjtés könyvészetileg nem volt kellően előkészítve; arról sem történt gondoskodás, hogy a gyűjtők munka közben az anyagot valami már meglévő forrással

⁶ Kalauz 1889.; Akad. Ért. 1891. 486.

⁷ B. Szemle 1891. és Adal. 367.

való összehasonlítás útján ellenőrizhessék, holott a régi nagy szótárak erre bőven módot nyújtottak. A szerkesztésre nézve veszedelmes volt az utasításoknak az a rendelkezése, hogy a szavak elhelyezése általában betűrendben történjék, de a származás is tekintetbe veendő; a két elv keresztezése tág kaput nyitott az egyéni önkényből folyó hibáknak. Az összetett szavak beiktatásában is sok volt az egyenetlenség. Az értelmezések körül is vannak az anyaggyűjtésből folyó zavarok, a hiányok pedig akkorák, hogy pusztán Molnár Albert szóanyagából 5000 adat maradt ki, mit az utasítások alapján be kellett volna gyűjteni.

S mindennek ellenére, ebben a hibás és hiányos alakjában is, Szily Kálmánnak a Nyelvtörténeti Szótárról az a véleménye, hogy »ily becses és a magyar nyelvtudomány további fejlődésére ily nagyfontosságú gyűjteményes munka még nem jelent meg irodalmunkban«. A tapasztalatokon okulva a java munka csak most indulhat meg igazán.

A bíráló szigorú, de minden ízében igazságos is volt; igazságos nemcsak azért, mert akkor nem is volt más hasonló tárgyismerettel rendelkező szakember a szótáriródlom terén, mint Szily Kálmán, hanem mert természetével sem fért volna össze, hogy midőn a fogyatkozásokat fölfedte, az óriási műnek értéke és érdeme előtt szemet húnyjon. A bíráló minden szavában érezni a teljesített munka megbecsülését és az ügyszeretet melegét, mely az ítélőtollat vezette.

Ez a bíráló előkészítette az Akadémia (a világ valamennyi akadémiaja) legnagyobb feladatát, a Nagy Szótár elkészítését, melynek természetszerűleg Szily Kálmán vezetése alatt kellett megindulnia. 1898, május 17-én alakult meg a Szótári Bizottság s ez elnökévé egyhangúan őt választotta meg. Mikor ezért köszönetet mondott, ígéretet tett: »hogy teljes erejéből azon lesz, hogy a Szótári Bizottság főfeladatát, a magyar nyelv nagy szótárának elkészítését, minél hamarabb elérhesse, hogy emberi remény és számítás szerint a kész új Nagy Szótárt maga is még üdvözölhesse«. Ezután a M. T. Akadémia évi munkásságáról szóló főtitkári jelentésben, addig, míg a Szótári Bizottság

külön jelentést nem adott ki, mindig van szó a Nagy Szótárról. Szily Kálmán lelkesedéssel, meleg szeretettel kíséri haladását, biztató jeleit készültének; szinte az Agg Simeon vágyódásával várja, reméli, hogy e nagy nemzeti mű megjelenését megérhesse. Az 1900-ról szóló jelentésben egész bizonyossággal írja: »a szótár tíz-tizenkét év múlva megindulhat«.

Lelkes szózat indul a magyar nyelv barátaihoz, vegyenek részt a Nagy Szótár gyűjtő munkálataiban s nincs boldogabb nálánál, mikor majdnem háromszázan följánlják közreműködésüket. A gyűjtők munkájának megkönnyítése s az anyag ellenőrzése végett Címszójegyzéket állít össze a meglévő nevezetesebb szótárak anyagából; 122.000 címszóra megy itt a jegyzékbe vett szóanyag, a legnagyobb magyar szójegyzék, mely mindaddig szótári irodalmunkban előfordult. Ezzel is az a reménye Szily Kálmánnak, hogy mindenki, aki szívén viseli nyelvünk sorsát, munkatársa lehessen a Nagy Szótárnak.

Ám e vérmes remények nem teljesültek s magának a gyűjtőmunkának tíz-tizenkét évre tett határideje mind távolabbra kitolódott. Néhány év múlva kitűnt, hogy a föladat sokkal nagyobb arányú, semhogy néhány esztendő meg bírná valósítani. Mint a külföldi nagy szótárak példája is mutatja, évtizedek megfeszített hangyamunkájára van szükség csupán a gyűjtések befejezéséig, ha a kitűzött eszményt, a magyar nyelv megközelítőleg teljes szókincsének összegyűjtését meg akarjuk valósítani. A gyűjtők száma egyre zsugorodott, a lelkesedés apadt, kivált mikor kitűnt, hogy ehhez a munkához korántsem elég a lelkesedés, hanem hajlandóság, képesség és igen hosszú gyakorlat útján szerzett, komoly szaktudás is szükséges. Sokszor útját állotta a haladásnak az anyagi eszközök korlátozott volta, mely nem engedte, hogy a Szótári Bizottság mindazokat munkába foghassa, akiknek lelkesedésük, képességük is volna rá. Legnagyobb akadálya azonban a munka rövidebb időben való befejezésének az az óriási anyag volt, mely csak a gyűjtés közben tárult fel a maga hatalmas méreteiben. Mint valami kincses bányában, újabb meg újabb gazdag

erek bukkantak elő, miket kiaknázatlanul hagyni vétség lett volna. A munkálatok eljárása is csak fokenként bontakozott ki önmagából. Elméletben ezt előre meghatározni, megszabni csak körvonalaiiban lehet, a valóság maga teremti meg a munka folyamán saját módszerét és szervezetét. Így belső és külső akadályok lassították a munkát, de nem állhatták útját a folytonos haladásnak, mely egyre több és egyre értékesebb anyagot termelt. Az évi kimutatások előbb az adatok százezreiről, majd millióiról számoltak be. A gyűjtők nagy seregéből, egy kicsi, de lelkes, fegyelmezett és munkájának minden titkát ismerő csapat maradt meg, melyben meg volt és meg van ma is az, ami vezérét, Szily Kálmánt hevítette: a szenvedély és a szaktudás. A dús eredményt látva ő is megbékélt a teljesülés idejének eltávolodásával és örömét a részletek elérésében találta. Az igazi szakértő élvezetével forgatta a kétszáz-as csomagokban begyűlő anyagot; új meg új gondolattal, a hosszú tapasztalás bölcs tanácsával irányította, vezette a munkát, melynek sem a háború, sem az utána következő mostoha idők nem bírták útját szegni.

Szily Kálmán elévülhetetlen érdeme a Nagy Szótár körül az is, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, kinek elhatározása 1897-ben megvalósította a Szótári Bizottság fölállítását, mindenkor ébren tudta tartani e nagy nemzeti mű iránt való érdeklődését, valamint anyagi eszközökkel való támogatását. A miniszter akkor Wlassics Gyula volt, aki kezdeményezésével utódait is arra kötelezte, hogy példáját kövessék, és Szily Kálmán rajta is volt, hogy ez meg is történjék. Életének egyik utolsó ténykedése is 1924 tavaszán az volt, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszternek segítségével szinte intézményes szervezetet adott a Szótári Bizottság gyűjtő társaságának, mely a jövőre is biztosítja a Nagy Szótár munkálatainak állandóságát és folytonosságát.

Míg a Nyelvtörténeti Szótár tanulságai Szily Kálmánt egyfelől a Nagy Szótár megalapozásához vezették, másfelől régiebb szótani tanulmányaival karöltve a nyelvújítás szókincsének rendszeres vizsgálatára indították. Budenz Jó-

zsef már 1881-ben kibocsátott egy felhívást,⁸ melyben a múlt század harmincas és negyvenes éveiben keletkezett új szavak szerzőinek és eljárás módjaik összegyűjtését szorgalmazta, de igen csekély eredménnyel. Másfél évtized múlva Szily Kálmán a nyelvújítás egészére kiterjesztve újra megindítja ezt a munkát⁹ és fölszólításában határozott irányelveket is ad. Mindenekelőtt a nyelvújítás *történetét* hangsúlyozza; követeli ennek *szoros időrendben* való felkutatását, az adatoknak szótárakkal és egymással való ellenőrzését. A munka jelentőségét ezekbe a súlyos mondatokba foglalja: »Az irodalmi nyelvek fejlődése szempontjából tanulságosabb nyelvtörténeti probléma aligha volt és lesz valaha, mint a magyar neológia történetének megírása. Hogy egy irodalmi nyelv, a nélkül, hogy más nyelvvel elegetett s eredeti jelleméből kivetkőzött volna, alig száz év alatt... több mint tizenötezer szóval gyarapodjék, bizonyára példátlan a nyelvek történetében... Eddigelé... leginkább a csinált szókkal s ezek közt is legszívesebben a furcsákkal szerettünk foglalkozni. Ez pedig nem igazság. Ha a nyelvújítóknak azt a két-hárromezer törvénytelen alkotást terhükre rójuk, a tíz-tizenkétezer törvényeset viszont javukra kell írunk«. A nyelvújításnak addig csak az új szókra korlátozódó meghatározását kiterjeszti a tájszók alkalmazására és a kihaltak fölelevenítésére. Ezzel a nagyfontosságú nyilatkozattal az eddig csupán kárhoztatott s mintegy nyelvi betegségnek tekintett nyelvújítást beleiktatja a nyelv szerves fejlődésébe, mely nemcsak öntudatlan tömegjelenség, hanem a nyelv géniusát lelkükben viselő egyének tudatos munkássága is. Egy akkor írt¹⁰ másik cikkében pedig ezeket mondja: »A törvénytelen alkotású szók is tagjai annak az élő szervezetnek, amelyet nyelvnek nevezünk. Nekik is, hiszen élnek, meg van a maguk élettörténete... (a folytonos kárhoztatásnál) vajjon nem méltóbb feladat-e a nyelvtudomány számára, azt vizsgálni: *miért* élt meg ez

⁸ Nyr. X. 97.

⁹ Nyr. XXV. 9.

¹⁰ Nyr. XXV. 120. (1896).

vagy az a szó, *mi* védelmezte meg az elpusztulástól a természetes kiválás során?» Mennyire benne van ebben a megokolásban a természettudós egész gondolkodása, midőn a »léteztet való küzdelem« élettani elvét a nyelvre is alkalmazza! S hogy az újítás a lelki tartalomnak írás útján való megörögzítésével járó lelki folyamat, ebben a velős mondatban fejezi ki: »*Ne újíts*, ez a furcsa tanács valójában annyit tesz: *ne írj!*«¹¹

Ezt a munkát azonban, a nyelvújítás szótárának megalkotását, más nem végezhette, mint Szily Kálmán, aki a szótörténetben akkor egyedülálló ismeretekkel és tanulmánnyal rendelkezett. 1902-ben odaállította a Nyelvtörténeti és a Magyar Tájszótár mellé a Nyelvújítási Szótár első kötetét, melyet 1908-ban a második is követett. Bár ő maga művét szerényen »a magyar nyelvújítás krónikájának szótári alakban« nevezi, csak erre támaszkodva indult meg igazán szótörténeti irodalmunknak ez az új ága; a Nyelvújítási Szótár nemcsak vezetője, hanem valóságos ellenőre lett e kutatásoknak, nélküle ebben a vizsgálatban azóta egy lépés sem történhetik.

Magát az újítást jóval tágabb értelemben veszi, mint előtte tették. Míg Toldy Ferenc szerint: »...minden még nem létezett s ennél fogva új szónak képzése: nyelvújítás«, addig Szily Kálmán meghatározása szerint nyelvújítás: kiholt szavak fölelevenítése; tájszók irodalmivá tétele; meglévő szóknak új rokon vagy átvitt értelemben való használata; idegen szók meghonosítása; új szók csinálása. Ezzel a megállapítással azonban annyira kiterjeszti a nyelvújítás fogalmát, hogy ez már-már beleolvad a természetes nyelvfejlődésbe, hacsak hozzá nem vesszük, amit ki nem mondott ugyan, de írásaiból nyomósan kitűnik: az újításnak egyéni tudatosságához való kötöttsége.

Így a Nyelvújítási Szótár nem pusztán a nyelvújítás krónikája, hanem az utolsó másfélszázad irodalmi nyelvének történeti szótára, mely közvetlenül a Nyelvtörténeti Szótárhoz csatlakozik. A legbehatóbb bírálatok egyike,

¹¹ NyÚSz. előszavában.

Setälä Emil finn nyelvtudósé, állapítja meg ezt először róla és Szily művének rája tett hatásáról ezeket az érdekes sorokat írja: »Aki pillantást akar vetni abba, milyen erők és lelki tényezők működtek közre az új magyar nyelv kialakulásában, ebben a könyvben egy darab igen sajtáságos szótörténetet olvashat, melyet talán egyetlen más nyelvnek története nem mutat fel ilyen rikító színekben és élénk gondolkodásra késztet általában is a nyelvek fejlődéséről és kialakulásáról«. ¹²

Szily Kálmánnak a magyar szótárirodalom körül kifejtett korszakos munkássága annyira serkentőleg hatott, hogy a fiatalabb nemzedéknek egész új tábora támadt, mely az ő nyomain haladva friss lendületet vitt a magyar nyelvtudományba, de a szorosan vett szakkörökön túl is általános érdeklődést keltett a magyar nyelv kérdései iránt. Ő, aki annyira lelkesedett értük, lelkesíteni is tudott; nemcsak maga munkálkodott, hanem másokat is tudott munkára bírni. Ez az érzés és tudat keltette föl benne a gondolatot, hogy a magyar nyelv munkásait és kedvelőit egy táborba gyűjtse. *Szervezés és népszerűsítés* volt e terv alapgondolata, ugyanaz, mely a Természettudományi Társaság újrászervezésében olyan példátlan sikerrel járt. Szily Kálmán eszméje ismét találkozott a már régen lappangó közóhajjal, hogy a magyar nyelvtudománynak legyen meg végre szintén az a messze kiterjedő társas szervezete, amely majd minden tudománynak, sőt segédtudománynak már régóta meg volt. Így alakította meg Szily Kálmán a Magyar Nyelvtudományi Társaságot, mely minden ízében, különösen folyóiratában, a Magyar Nyelv-ben magán viseli alapítójának lelki bélyegét. Tiszta, elfogulatlan és tárgyilagos tudomány egyrészt, másrészt a tudományos eredmények közérthető, élvezetes alakban való népszerűsítése, az alapelvek. S erre a célra bámulatos szervező tehetségével egyesíteni tudta a magyar társadalom legkülönneműbb elemeit; hisz arról volt szó, ami mindenkit egyaránt érdekel: a magyar nyelvről. Van abban valami megható, hogy a Magyar Nyelv első

---

¹² FUF. 1904. 33.

száma homlokán viseli Szily Kálmán barátja, minden tudományos közügy nagy pártfogója, Semsey Andor nevét, s az utolsó cikk, melyet Szily a Magyar Nyelvbe írt, Semsey Andort búcsúztató sorai, melyeket a nagy tudománybarát-nak szentel.¹³ Ami a két Semsey-név között van, az Szily Kálmán ritka sokoldalú munkássága a magyar nyelvtudomány nagy birodalmának szinte minden tartományában. E nagyterjedelmű munkásság részletezése nem lehet a megemlékezés feladata; de tudományos értékén kívül és fölül az az igazi érdeme, hogy nemcsak összegyűjteni és útnak indítani tudta az új egyesülést, hanem két évtizeden át együtt tartani, súlyos időkben fenntartani és egyre fejleszteni. Kifogyhatatlan volt az erkölcsi, értelmi, anyagi eszközök feltalálásában, új meg új eszmék fölvetésében, irányok kitűzésében. Az éveit meghazudtoló fiatalos erő és lelkesedés ellenállhatatlanul magával ragadta a társaság minden tagját, s a társaságon túl is élénk visszhangot keltett a társadalomban.

Két nagyon jellemző nyilatkozata van pályájának első és második feléből. Az utóbbit akkor tette, mikor Akadémiánk elnöke Szily Kálmán tagságának ötvenedik évfordulója alkalmával üdvözölte és pályájának rövid és találó méltatását adta. Szily Kálmán feleletét a következő mondatokkal kezdte: »A hosszú élet nem érdem, csak szerencse. A ránk bízott vagy magunkra vállalt teendők lelkiismeretes elvégzése sem érdem, hanem kötelesség.«¹⁴ Ezek a szerénységünkben nagyon öntudatos szavak történetünk nagy nemes urainak, táblabíráinak, a Fáy Andrások és Deák Ferencek képét idézik föl bennünk, kiknek lelke a kötelező nemesség elvén, mint szilárd pilléren nyugodott. Így gondolkodhatott az a Szily János püspök is, akinek szobra a szombathelyi székesegyházzal szemben öntudatos nyugalommal szemléli élete nagy művét. De Szily Kálmán lelkében egész életén át volt még valami többlet is a kötelesség érzetén fölül. Ezt világítja meg első főtítkári jelentésének

¹³ MNy. XIX. 149.

¹⁴ Akad. Ért. 1915. 693.

bekezdése.¹⁵ Ebben földézi Herododos fáklyafutóit, kik kézről kézre adják a szent tüzet Hephaistos szent ünnepén. Azt a fáklyát, melyet az Akadémia alapítói fölgyullasztottak, már három nemzedék adta egymásnak kézről kézre. »A pályafutók kidőlnek egymásután: csak a fáklya maradjon égve, ez a szent tűz — a magyar tudományosság és műveltség fáklyája, ez világoljon mind jobban és jobban, és örökkön-örökké!«

Bizony Szily Kálmán is a fáklyafutók egyike volt, kezében magasan világolt a láng, melyet elődeitől kapott s melyet utódainak örökül hagyott; lelkében a szent tűz, mely elődei tüzén gyulladt s melyet az utána következő öltő lelkében lángra lobbantott.

*

A szép zöld Stájerországban, nem messze Gráctól van egy kedves fürdőhely, Radegund, a magas Schöckl-hegy tővén; régi szép időkben a magyar urak kedves üdülőhelye. Szily Kálmán három évtizeden át állandó látogatója volt s a szintén hűen kitaró magyar társaságnak középpontja. Az ő kezdeményezése volt, hogy az egyik forrás a Patrona Hungariae nevét viseli, s hogy sok sétaút Széchenyiről, Zichyről s más magyar urakról van elnevezve. A legárnyasabb völgyben, mely e havasi vidéken nem szokatlan perzselő nyári napokon is hűvös marad, van egy nagy kőszikla, rajta hatalmas betűkkel, magyarul beróva a »Szily-völgy« név; nincs is német neve ennek a völgynek. De az ő neve nemcsak a sziklakőbe van vágva maradandó jelekkel; bele van az vésve a magyar tudomány történetének tábláiba, bele lelkébe és szívébe az utódnemzedéknek, melyet ő nevelt s amely magasan lobogtatja a tőle örökül hagyott fáklyát, a magyar tudományosság és művelődés szent tűzét.¹⁶

¹⁵ Akad. Ért. 1890. 335.

¹⁶ Szily nyelvtudományi munkásságának teljes jegyzéke a születése nyolcvanadik évfordulója alkalmával kiadott emlékkötetben (1918.) s innen a Magyar Nyelv 1918—1923. évfolyamainak tartalomjegyzékében. Méltatói: Horváth János az Emlékkönyvben; Gombocz Zoltán, Magyar Nyelv XXI. 78. (1925); Sági István, Nyelvtudományi Közlemények XLVI. 309. (1926.)

